

Sirpa Valkama & Riitta Ala-Luhtala (toim.)

Tunne- ja turvataidot osaamiseksi

Tunne- ja turvataidot osaamiseksi

JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULUN JULKAISUJA 194

SIRPA VALKAMA & RIITTA ALA-LUHTALA (TOIM.)

Tunne- ja turvataidot osaamiseksi

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

jamk.fi

JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULUN JULKAISUJA -SARJA
Toimittaja • Teemu Makkonen

© 2014

Tekijät & Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Sirpa Valkama & Riitta Ala-Luhtala (toim.)

TUNNE- JA TURVATAIDOT OSAAMISEKSI

Kannen kuva • iStock
Ulkoasu • JAMK / Pekka Salminen
Taitto ja paino • Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print • 2014

ISBN 978-951-830-364-3 (Painettu)

ISBN 978-951-830-365-0 (PDF)

ISSN-L 1456-2332

JAKELU

Jyväskylän ammattikorkeakoulun kirjasto

PL 207, 40101 Jyväskylä

Rajakatu 35, 40200 Jyväskylä

Puh. 040 552 6541

Sähköposti: julkaisut@jamk.fi

www.jamk.fi/julkaisut

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ.....	7
ABSTRACT	8
1 JOHDANTO	9
Riitta Ala-Luhtala, Ilsa Lottes & Sirpa Valkama	
2 IHMISOIKEUKSIA KOROSTAVA TUNNE- JA TURVATAIDOT OSAAMISEKSI -HANKE	12
Riitta Ala-Luhtala, Ilsa Lottes & Sirpa Valkama	
3 TUTKIMUSTIETOA LAPSIIN KOHDISTUNEESTA KALTOINKOHTELUSTA	17
Marja-Leena Laakso	
4 LAPSEN KUULEMINEN JA OSALLISUUS HYVINVOINNIN PERUSTANA.....	24
Minna Andell, Mirja Ylenius-Lehtonen, Kaija Lajunen & Pirjo Lahtinen	
5 TUNNE- JA TURVATAITOKASVATUS TUNNE- JA TURVATAITOJEN EDISTÄJÄNÄ.....	31
Kaija Lajunen, Pirjo Lahtinen & Tuija Valkonen	
6 TURVAKESKUSTELU LAPSEN TURVAN JA TURVATAITOJEN VAHVISTAMISEKSI	39
Sirpa Valkama & Kaija Lajunen	
7 KOULUTUS AMMATTIHENKILÖIDEN TUNNE- JA TURVATAITOJEN OSAAMISEN VAHVISTAMISEKSI.....	48
Sirpa Valkama & Riitta Ala-Luhtala	
8 TUNNE- JA TURVATAIDOT OSAAMISEKSI -HANKKEEN ARVIOINTIA...	56

Riitta Ala-Luhtala & Sirpa Valkama

9 TUNNE- JA TURVATAITO MEDIASSA JA KANSAINVÄLISILLÄ VESILLÄ	69
--	----

Ilsa Lottes, Sirpa Valkama & Riitta Ala-luhtala

10 SUMMARY	70
------------------	----

KIRJOITTAJAT	74
--------------------	----

LIITE.....	76
------------	----

TIIVISTELMÄ

Sirpa Valkama & Riitta Ala-Luhtala (toim.)

Tunne- ja turvataidot osaamiseksi

(Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisu 194)

Jyväskylän ammattikorkeakoulu toteutti ja koordinoi Tunne- ja turvataidot osaamiseksi 2012–2014 (TuTa) hanketta. Lähtökohtina olivat lapsen oikeudet sekä ennaltaehkäisevä, lapsen hyvinvointia edistävä kehittämistyö. Hanketta toteutettiin yhteistyössä Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden, Jyväskylän Yliopiston, Onerva Mäen koulun ja Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa. Hankkeessa oli lisäksi mukana muita aihepiirin ammattilaisia. Sosiaali- ja terveysministeriö rahoitti hankkeen, jonka tavoitteena oli kehittää työmenetelmiä ja osaamista ennaltaehkäisemään lapsen kaltoinkohtelua ja traumatisoitumista. Hankkeessa uudistettiin lasta voimavaraistavaa materiaalia ja koulutettiin tunne- ja turvataito-osaajia. Turvataitoja lapsille-kirja (2005) päivitettiin, Onerva Mäen koulu kehitti erityislapsille nettimateriaalia. Turvaa ja tukea lapsen elämään-kirjanen toimitettiin vanhemmille. Lisäksi turvataitotehtäviä luotiin sähköisesti, tuotettiin turvasymboli Turre-koira pehmolelu ja turvataidot puheeksi työtapoja huolen eri tilanteisiin. Hankkeessa tuotettu materiaali sopii varhaiskasvatukseen, alkuopetukseen, perhe- ja sosiaalityöhön, neuvolaan, kouluterveydenhoitajan ja toimintaterapeutin työhön. Tutahankkeen arvioinnissa hyödynnettiin Precede-Proceed-mallia soveltuvin osin.

Avainsanat: Tunnetaidot, turvataidot, seksuaalinen kaltoinkohtelu, seksuaalinen hyväksikäyttö, turvakeskustelu, tunne- ja turvataitomateriaali

ABSTRACT

Sirpa Valkama & Riitta Ala-Luhtala (eds.)

Tunne- ja turvataidot osaamiseksi

(Publications of JAMK University of Applied Sciences 194)

Jyväskylä University of Applied (JAMK) Sciences conducted and coordinated the Emotional and Safety Skills Project from 2012 to 2014. For this project funded by the Ministry of Health and Social Affairs, JAMK professionals brought together experts from health and social services from Jyväskylä, the University of Jyväskylä, the Onerva Mäki Special School, and others with expertise on the psychological well-being of children. The goal of the project was to develop comprehensive materials and courses for parents and professionals who work with children. The materials were based on children's human rights and were designed to empower children and give them knowledge and skills to protect themselves when threatened. Major accomplishments of the project included a revision of a book on safety skills of children, development of a course for professionals, and the preparation of booklets for professionals and parents. Many of the teaching techniques were practiced and developed at the Onerva Mäki School. Here, an online tool was developed with safety tasks for children to complete, and a soft dog toy was used to talk to children about safety issues. The materials developed by the project would have applications for and childhood education, school nurses, family and social work counselors, and therapists. Where appropriate this project was evaluated by the Precede-Proceed model.

Keywords: Emotional skills, safety skills, sexual maltreatment, sexual abuse, safety conversation, emotional and safety skills material

1 JOHDANTO

Lapsella on oikeus kasvaa ja kehittyä turvallisessa ympäristössä, kokea itsensä arvokkaaksi, ja vahvistua luottaen omaan tekemiseensä. Hänellä on oikeus olla oma itsensä, saada kunnioitusta ja elää turvassa sekä suojassa ilman väkivallan tai painostuksen uhkaa. Tunne- ja turvataidot osaamiseksi (TuTa) hankkeen (2012–2014) lähtökohtina ovat olleet voimavaraistava ja ennaltaehkäisevä kehittämistyö perustuen lasten oikeuksiin. YK:n sopimus lasten oikeuksista (1989) tiivistyy kolmeen teemaan: (Protection) lapsella on oikeus erityiseen hoivaan ja suojeluun. Vanhemmilla tulisi olla riittävästi voimavaroja huolehtia lapsistaan. Lapsella on oikeus kokea iloa olemassaolostaan. (Provision) lapsen tulee olla osallisena yhteiskunnan voimavaroista. Hänen tarpeistaan tulee huolehtia ja hänen hyvinvointiaan tulee edistää sekä valvoa etuja, jotta hänen on turvallista kasvaa vastuulliseksi aikuiseksi. (Participation) lapsella on mahdollisuus osallistua ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskevaan päätöksentekoon. Kaikissa lapseen kohdistuvissa toiminnoissa tulee huomioida lapsilähtöisyys.

Tunne- ja turvataitokasvatuksessa opitaan tunne- ja turvataitoja. Tunne- ja turvataitokasvatus on ennaltaehkäisevää, lapsen hyvinvointia edistävää kasvatusta. Lapsen tunne- ja turvataitojen edistämisen tavoitteena on hyvinvoiva ja itseään arvostava lapsi. Hyvinvoiva lapsi kokee, että hänellä on mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä. Tunne- ja turvataitokasvatus edistää myös lapsen vuorovaikutustaitoja sekä hyviä kaverisuhteita. Lapsi saa taitoja toimia itseään suojelevalla tavalla turvallisuutta uhkaavissa tai hämmentävissä kiusaamisen, alistamisen tai väkivallan ja ahdistelun tilanteissa. Lasten keskinäisessä kiusaamisen tilanteissa tunne- ja turvataidot auttavat myös kiusaajaa.

Tätä hanketta on toteutettu Jyväskylän ammattikorkeakoulun koordinoimana yhteistyössä Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveystalvelujen, Onerva Mäen koulun, Jyväskylän Yliopiston, Terveystalveluden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa. Mukana on ollut myös muita yhteistyötahoja: Kuopion yliopistollisen sairaalan lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikkö, Keski-Suomen sairaanhoitopiirin lastenpsykiatria, Lähisuhdeväkivallan ehkäisyyn kansallinen osaamiskeskus-hanke Aarre, Äänekosken ja Jyväskylän perheneuvolat, Pelastakaa lapset ry, Pesäpuu, Turun kaupungin koulutoimi, lapsiasiainvaltuutetun toimisto, Jyväskylän poliisilaitos, Pesäpuu ry, Viola

väkivallasta vapaaksi ry, Suomen mielenterveysseura, Ensi- ja turvakotien liitto ja Senso sosiaaliset tarinat seksuaalikasvatuksessa ja ohjauksessa -projekti. Hanketta rahoitti Sosiaali- ja terveysministeriö. Hankkeen tarkoituksena on ollut luoda asiantuntijayhteistyössä toimintamalleja lasten kaltoinkohtelun ennaltaehkäisyyn asiantuntijaverkoston kanssa. Tunne- ja turvataitoihin liittyvässä yhteistyössä keskiössä on ihmisen kunnioittaminen, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Painotuksina kautta linjan on ollut muun muassa syrjäytymisen ehkäiseminen, erilaisuuden hyväksyntä, monikulttuurisuuden huomiointi, kiusaamisen ja väkivallan ehkäisy, yhteisöllisyys ja yhteinen hyvinvointi.

Tunne- ja turvataitokasvatus auttaa lapsia varautumaan turvallisuutta uhkaaviin tilanteisiin oppien selviytymiskeinoja. Lapsen on oltava tietoinen oikeudestaan olla olemassa, olla rakastettu ja saada kunnioitettavaa kohtelua. Turvataitokasvatuksen päämääränä on lisätä tietoa muun muassa oikeudesta fyysiseen koskemattomuuteen sekä tietoa oman kehon itsemääräämisoikeudesta. Tunne- ja turvataitokasvatus on laaja-alaista lapsen kehityksen ja kasvun tukemista, se voimaannuttaa lapsia, edistää lasten itsearvostusta ja itseluottamusta, tunne- ja vuorovaikutustaitoja, hyviä kaverisuhteita sekä aikuisten antamaa hoivaa ja turvaa.

Lasten turvallisuuteen ja itsensä suojelemiseen panostetaan Euroopan laajuisesti (Euroopan neuvosto 2007). Tunne- ja turvataidoista on tullut yhä pienempien lasten perusvalmiuksia. Suomi on ratifioinut ns. Lanzaroten sopimuksen 2011. Sopimuksen mukaan lapselle on tarjottava heidän kasvu- ympäristöissään kehitysvaiheen mukaista tietoa seksuaalisen hyväksikäytön riskeistä ja keinoista suojata itseään, mukaan lukien viestintäteknologia. Lapsen turvallisuudesta ovat ensisijaisessa vastuussa vanhemmat. Yhteistyötä tarvitaan lapsiperheiden kanssa toimivien viranomaisten sekä kotien välille. Tunne- ja turvataitokasvatusta tulee tarjota lapsille osana päiväkotien, koulujen, seurakuntien, lastensuojelun sekä sosiaali- ja terveydenhuollon työtä. Tulevaisuudessa tunne- ja turvataitokasvatusta on ulotettava varhaiskasvatuksen ja opettajien koulutukseen sekä kaikille sosiaali- ja terveysalaa opiskeleville oppijoille.

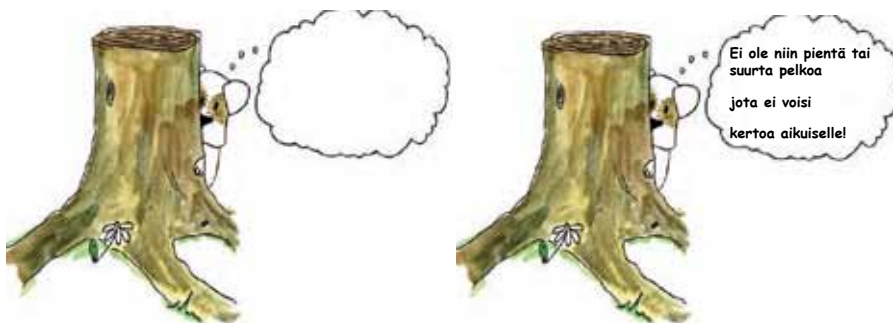
Hankkeessa ohjataan puhumaan ennalta ehkäisevässä mielessä tunne- ja turvataidoista ja tilanteissa, kun epäily lapsen kaltoinkohtelusta herää huolen eri vyöhykkeillä. Turvakeskustelumalli sisältää ohjeistusta siitä, kuinka puhua lapsen ja/tai vanhempien kanssa turvan luomisen eri tilanteissa. Tunne- ja turvataitojen puheeksi ottaminen auttaa lasta ja lapsen lähiaikuisia valppauden vahvistamisessa ja suojan antamisessa tilanteissakin, joissa tapahtumia ei voidakaan varmistaa. Tarkoituksena on lapsen kaltoinkohtelun ja traumati-

soitumisen ehkäisy jatkossa. Hankkeessa on uudistettu lasta voimavaraistavaa materiaalia ja koulutettu ammattihenkilöitä tunne- ja turvataito-osaajiksi. Tunne- ja turvataitokasvatuksen kolme pääteemaa ovat:

Minä olen arvokas ja ainutlaatuinen, Olemme hyviä kavereita, Kyllä minä pärjään.

Jyväskylän Onerva Mäen koulu on 10 vuoden ajan kehittänyt erityislasten ohjaukseen turvakasvatuksen oppimateriaalia. Tunne- ja turvataitokoulutuksessa ammattilaiset ja opiskelijat ovat kehittäneet työhönsä työkaluja. Kehittämistehtävät löytyvät JAMKin TuTa- hankkeen verkkosivuilta: <http://www.jamk.fi/tuta>. Terveydenhoitajaopiskelijoiden tekemä vanhemmille tarkoitettu opaslehtinen Turvaa ja tukea lapsen elämään löytyy myös nettisivuilta.

Lasten turvallisuus ei voi olla ainoastaan lasten itsensä vastuulla, vaan vastuu on aikuisilla, joilla tulee olla kyky turvata lapsille kasvurauha. On tärkeää, että lasten ympärillä olevat aikuiset yhdessä ovat valppaita, osoittavat välittämistä ja kiinnostusta lapsia kohtaan ja käyvät keskustelua mm. lasten suojaamisesta vahingoittavilta ja mieltä järkyttäviltä kokemuksilta sekä sopivat yhdessä elämisen pelisäännöistä ja rajoista. TuTa-hankkeessa on kehitetty ammattihenkilöiden osaamista lasten turvallisuuden vahvistamiseksi muun muassa neuvolassa, varhaiskasvatuksessa, sosiaalityössä ja perusopetuksessa.

Kuva: Sanna Ojanen

2 IHMISOIKEUKSIA KOROSTAVA TUNNE- JA TURVATAIDOT OSAAMISEKSI -HANKE

Riitta Ala-Luhtala, Ilsa Lottes & Sirpa Valkama

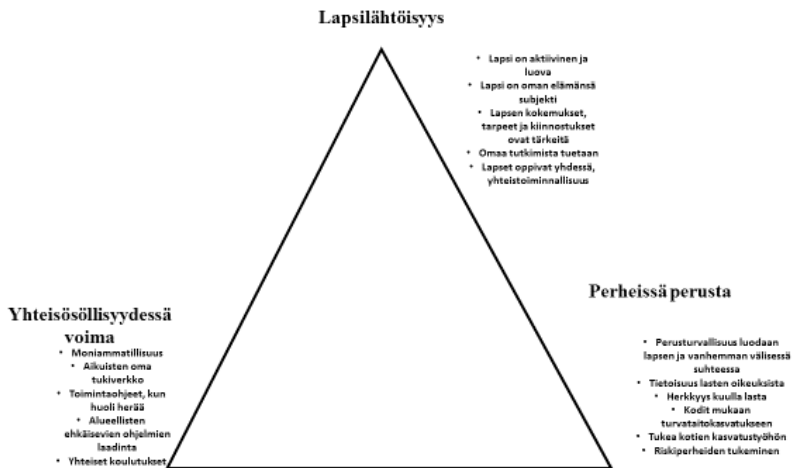
Euroopan Unioni on ollut johtavassa asemassa edistämässä ihmisoikeuksia. Suomi on ollut Euroopan Unionin aktiivinen jäsen sen perustamisesta alkaen. Suomessa perustetun ihmisoikeuksien Keskukseen (Human Rights Center 2012) päätavoitteena on tiedottamisen, koulutuksen, erilaisten ohjelmien ja tutkimuksen avulla edistää ihmisoikeuksia. Tunne- ja turvataitoja osaamiseksi-hankkeen kehittäytyön pohjana ovat ihmisoikeudet. Keskeiset elementit ihmisoikeuksia painottavissa ohjelmissa ovat voimavaralähtöisiä ja ennaltaehkäiseviä, ne ovat osallistavia ja tasa-arvoa edistäviä, niitä voidaan arvioida, niille löytyvät mitattavissa olevat indikaattorit ja vastuussa olevat henkilöt ovat nimetty. (UNICEF 2003.) Viime vuosina on julkaistu paljon artikkeleita, joissa tuodaan esille, kuinka voidaan edistää ja integroida ihmisoikeuksia eri konteksteissa, kuten esimerkiksi perhesuunnittelussa, seksuaaliterveyden edistämässä, terveydenhuoltojärjestelmissä ja kansanterveydessä sekä sosiaalityössä (Bachman, Hunt, Khosla, Jaramillo-Strouss, Fikre & Rumble 2008; Lottes 2013).

YK:n (1989) lastenoikeuksien mukaisesti jokaisella lapsella on oikeus hyvään ja turvalliseen lapsuuteen. Lapsen oikeuksien yleissopimus on yleisesti hyväksytty käsitys siitä, mitä oikeuksia kaikilla lapsilla pitäisi olla riippumatta, mikä on heidän taustansa, kuten kansallisuus, uskonto tai perheen varallisuus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsen oikeuksien yleissopimus sitoo oikeudellisesti sopimuksen hyväksyneitä valtioita. Sopimusvaltiot sitoutuvat kunnioittamaan ja edistämään yleissopimuksessa määritellyjä lapsen oikeuksia. Suomi on ollut lapsen oikeuksien yleissopimuksen osapuolena vuodesta 1991, joten siitä lähtien yleissopimus on ollut Suomea oikeudellisesti velvoittava. Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa turvatut oikeudet on otettava huomioon lakeja säädettäessä, viranomaisnormeja annettaessa, hallintopäätöksiä tehtäessä ja ratkaistaessa asioita tuomioistuimissa. (Finlex 60/1991.) Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) yleissopimusta lapsen oikeuksista (Unicef 2003) käytettiin suuntaviivoina tässä hankkeessa. Suuntaviivat pitävät sisällään neljä tärkeää kohtaa;

- 1 Prevention: lapsella on oikeus palveluihin ja sellaiseen koulutukseen, joka vähentää kaikenlaisen fyysisen ja henkisen väkivallan, mukaan lukien hyväksikäytön ja kaltoinkohtelun

- ② Protection: lapsella on oikeus erityiseen suojeluun ja huolenpitoon
- ③ Provision: lapsella on oikeus riittävään osuuteen yhteiskunnan resursseista
- ④ Participation: lapsella on oikeus osallistua ikätasonsa mukaiseen itseään koskevaan päätöksentekoon

Lasten kaltoinkohtelun estämiseksi tehtävää työtä voisi Tunne- ja turvataito osaamiseksi-hankkeessa kuvata voimapyramidilla (kuvio 1.), josta löytyy kolme kolmion kärjen komponenttia; lapsi, perhe ja yhteisö. Lapsen kohdassa korostuu lapsen oikeus koulutukseen, tiedon saamiseen sekä oikeus olla osallisena omassa elämässään. Perheiden kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että heillä on oltava tarpeeksi tietoa ja resursseja siitä, miten he voivat huolehtia ja tukea toisiaan. Vanhemmat ja muut huoltajat ovat ensisijaisesti vastuussa lapsen huolenpidosta ja kasvatuksesta, mutta tähän tehtävään heillä on oikeus saada apua yhteiskunnalta. Yhteisön ja yhteiskunnan tehtäviin kuuluu pyrkiä suojaamaan lapsia antamalla heille asiaankuuluvaa tietoa ja resursseja terveydenhuoltoon, sosiaalipalveluihin ja koulutukseen.

Kuvio 1. Voimapyramidin kolme näkökulmaa (Lajunen, Andell, Jalava, Kempainen, Pakkanen & Ylenius-Lehtonen 2005).

Useiden tahojen on työskenneltävä yhdessä, jotta lapset voisivat saavuttaa hyvän itsetunnon ja hyvät tiedot sekä taidot suojella itseään. Myös lastensuojelulaki (Laki 13.4.2007/417), jonka tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun, pohjaa vahvasti lasten oikeuksien yleissopimukseen.

Niin kutsuttu Lantzaroten sopimus, joka tuli voimaan vuonna 2011 ja johon Suomi on sitoutunut, on myös toiminut pohjana Tunne- ja turvataidot osaamiseksi - hankkeessa. Sopimuksen tarkoituksena on ehkäistä ja torjua lasten seksuaalista kaltoinkohtelua, suojella niiden lasten oikeuksia, jotka ovat joutuneet kaltoinkohtelun uhreiksi ja edistää niin kansallista kuin kansainvälistä yhteistoimintaa lasten kaikenlaisia seksuaalista kaltoinkohtelua vastaan. (Valtionsopimus 88/2011.)

Lapsille tulee kertoa heidän ihmisoikeuksistaan ja heillä on oltava mahdollisuus oppia tunne- ja turvataitoja. Ammatillisilla taas on velvollisuus ja mahdollisuus luoda uusia työkaluja ja malleja siitä, miten edistää lasten oikeuksien toteutumista sekä tunne- ja turvataitojen osaamisen lisääntymistä. Ihmisoikeuksien periaatteiden mukaisesti lasta ei voi jättää yksin näiden tietojen ja taitojen opettelussa. Aikuisten vastuulla on tarjota opetusta turvallisessa ilmapiirissä ja ikään sopivalla tavalla. Kun aikuiset huomioivat lapsen huolen ja ovat kiinnostuneita lapsista, lasten luottamus saatuun hoivaan kasvaa ja samalla heidän itseluottamuksensa kehittyy.

Kaltoinkohteluun ei tutkimusten mukaan puututa määrätietoisesti ja riittävästi. Ammatilliset tarvitsevat jatkuvaa koulutusta, työnohjausta ja asenne muutosta ja apuvälineitä kaltoinkohtelun tunnistamiseksi ja siihen puuttumiseksi (Hopia, Orhonen & Paavilainen 2004). Niinpä niiden työntekijöiden, jotka työskentelevät lasten kanssa, heidän roolinsa tiedon, tuen ja hoivanantajana korostuu. He ovat viemässä eteenpäin ihmisoikeuksiin ja erityisesti lastenoikeuksiin perustuvaa työskentelytapaa, ja samalla he ovat vähentämässä lapsiin kohdistuvaa kaltoinkohtelua.

Sosiaali- ja terveydenhuollon, varhaiskasvatuksen ja koulun henkilöstön koulutusta tulisikin lisätä, jotta heillä olisi taitoa havaita kaltoinkohtelu, lasten psykososiaaliset ongelmat, poikkeava käytös ja kehitys. Ennalta ehkäisevän työn tuloksena monet lasten ongelmat voitaisiin havaita ajoissa. (Rajantie & Perheentupa 2005.)

Cacciatore (2000) on yksi tunnetuimmista Suomalaista asiantuntijoista, joka työssään on edistänyt lasten ja nuorten hyvinvointia, ja siinä erityisesti seksuaaliterveyttä. Hän painottaa, että lapset ja nuoret eivät voi suojella itseään kaltoinkohtelulta, ennen kuin he ovat saaneet tietoa tästä aiheesta; ilman tietoa lapset ovat alttiimpia kaltoinkohtelulle ja usein eivät tiedä miten pyytää

apua. Hänen mukaansa lapsilla on oikeus saada tietoa siitä, miten he voivat suojella itseään ei toivotulta koskettelulta ja erimuotoiselta kaltoinkohtelulta. Tässä kohdin hän viittaa lasten oikeuksien toteutumiseen.

Cacciatore (2000) on lisäksi kuvannut, minkälainen kasvuympäristö suojelee lasta seksuaaliselta kaltoinkohtelulta. Sen lisäksi, että lapset ovat saaneet tietoa oikeuksistaan, on tärkeää, että lapsi kokee itsensä arvokkaaksi ja sen avulla hänelle kehittyy hyvä itsetunto ja tunne oman elämän hallittavuudesta. Tämä hallinnan tunne kehittyy siitä, että lapsi saa hellää hoivaa ja hänelle on kerrottu, että hän saa itse määrätä oman kehonsa koskemattomuudesta. Cacciatore tähdentää, että lapsi, joka ei saa hellää hoivaa ja arvostusta, on herkempi joutumaan kaltoinkohteluksi kuin ne, jotka sitä saavat. Myös lapsilla, joiden itsetunto on hyvä, on todettu olevan pienempi riski joutua erilaisen kaltoinkohtelun uhriksi, kuin niillä lapsilla, joiden itsetunto on huono.

Ihmisoikeudet ovat tärkeä perusta, joiden avulla parannetaan yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen hyvinvointia. Valitettavasti ihmisoikeuksia painottava lähestymistapa ei ole kaikille tuttu. Jyväskylän ammattikorkeakoulussa (JAMK) tutkijat, projektien johtajat ja opetushenkilöstö ovat integroineet ihmisoikeuksia painottavaa lähestymistapaa omaan työhönsä. Ihmisoikeuksia pidetään tärkeänä lähtökohtana JAMKin tekemässä kansallisessa ja kansainvälisessä yhteistyössä. Hankkeen myötä vahvistuu toimintatapa, jossa painotetaan ihmisoikeuksia. Ihmisoikeudet ovat merkittävä osa ohjaavista arvoista koulutuksessa, hankkeissa, tutkimuksessa, terveyden edistämisessä sekä kehittämis- ja innovaatiotyössä.

LÄHTEET

Bachman, G., Hunt, P., Khosla, R., Jaramillo-Strouss, C., Fikre B. & Rumble, C. 2008. Health systems and the right to health: An assessment of 194 countries. *The Lancet* 372, 2047–2085.

Cacciatore, R. Sexual health of children. 2000. Teoksessa *New views of sexual health, the case of Finland*. Toim. I. Lottes ja O. Kontula, O. Helsinki: Population Research Institute, The Family Federation of Finland, 250.

Finlex 60/1991. Yleissopimus lasten oikeuksista. Viitattu 30.12.2014. [Http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2](http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2).

Hopia, H., Orhonen, S. & Paavilainen, E. 2004. Perheiden käyttäytyminen sairaalassa. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen kuvaus epäilemästäään lapseen tai nuoreen kohdistuneesta kaltoinkohtelutapauksesta. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 41, 324–335.

Lajunen, K., Andell, M., Jalava, L., Kemppainen, K., Pakkanen, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2005. Turvataitoja lapsille. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 31.

Laki 13.4.2007/417. Lastensuojelulaki. Viitattu 26.10.2014. [Http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417).

Lottes, I. 2013. Sexual rights: Meanings, controversies, and sexual health promotion. *Journal of Sex Research* 50/3-4, 367–391.

Rajantie, J. & Perheentupa, J. 2005. Suomalaisten terveys. Lasten terveys. *Duodecim*. Viitattu 26.10.2014. [Http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=suo00045#s2](http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=suo00045#s2).

United Nations Children's Fund (UNICEF). 2003. *The state of the world's children 2004* New York: UNICEF, 91–93.

Valtionsopimus 88/2011. Viitattu 26.10.2014. [Http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2011/20110088](http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2011/20110088).

3 TUTKIMUSTIETOA LAPSIIN KOHDISTUNEESTA KALTOINKOHTELUSTA

Riitta Ala-Luhtala, Ilsa Lottes & Sirpa Valkama

Suomessa suurin osa alle 18-vuotiaista lapsista elää sellaisessa kasvuympäristössä, joka ei vaaranna lapsen fyysistä, psyykkistä, sosiaalista eikä kognitiivista kehitystä (Söderholm 2004). Suomalaislasten terveyttä on pidetty pitkään hyvänä vähäisen lapsikuolleisuuden vuoksi (Rajantie & Perheentupa 2005). Täällä on kuitenkin joukko lapsia ja nuoria, jotka eri syistä eivät saa perustarpeitaan tyydytettyä ja joille kasaantuu useita vaikeita ongelmia ja oireita. Nämä lapset elävät sellaisessa kasvuympäristössä, jossa he ovat vaarassa joutua kaltoinkohtelun uhreiksi. (Söderholm 2004.)

WHO (1999) on määritellyt kaltoinkohtelun (child maltreatment) seuraavasti (World Health Organization Definition of Child Abuse 1999):

Lapsen kaltoinkohtelu käsittää kaikki sellaiset fyysinen ja psyykkisen pahoinpitelyn muodot, seksuaalisen hyväksikäytön, laiminlyönnin taikka kaupallisen tai muun riiston, joista seuraa todellista tai mahdollista vaaraa lapsen terveydelle, elämälle, kehitykselle tai ihmisarvolle suhteessa, jossa on kyse vastuusta, luottamuksesta tai vallasta.

Kaltoinkohtelu on yläkäsite, joka pitää sisällään lapsen kohdistuvan negatiivisen tekemisen tai tekemättä jättämisen kaikki muodot. Kaltoinkohtelua esiintyy kaikissa yhteiskunnissa ja yhteiskuntaluokissa. (Paavilainen & Flinc 2007.) Tässä artikkelissa käytetään kaikkia edellä mainittuja käsitteitä.

Suomessa lapsen seksuaalisella kaltoinkohtelulla tarkoitetaan kaikkia niitä asioita, jotka loukkaavat lapsen seksuaalista koskemattomuutta. Lapsen seksuaalinen kaltoinkohtelu sisältää useita eri seksuaalisen toiminnan tai sen yrityksen muotoja (Taskinen 2003). Lapsen seksuaaliseen kaltoinkohteluun kuuluvat:

- ruumiillinen pahoinpitely
- raiskaus tai sukupuoliyhteys tai sen yritys
- muu lapsen ruumiillista koskemattomuutta loukkaava seksuaalinen teko
- lapsen johdattaminen ikää ja kehitystasoaan vastaamattomaan seksuaalikäyttäytymiseen

- lapsen altistaminen ikään ja kehitystasoon soveltumattomille ärsykeille
- lapsipornografia ja lapsen käyttäminen esiintyjänä epäsideellisissä julkaisuissa
- seksin ostaminen alle 18-vuotiaalta

Kaltoinkohtelun muotoihin kuuluu myös lasten kuvien käyttäminen pornografiassa ja pedofiilisessä mielessä internetissä sekä kaikki internetin välityksellä tapahtuva kiusaaminen ja seksuaalinen kaltoinkohtelu. (Seksuaalinen hyväksikäyttö ja internet 2014.) Lasten seksuaalinen kaltoinkohtelu vaikuttaa haitallisesti lapsen kehitykseen. Seksuaalinen kaltoinkohtelu on aina uhka yksilön emotionaaliseen hyvinvointiin ja tasapainoiseen tunnetaloudelle. (Cacciatore 2000; Copeland 2013.)

Sariolan ja Uutelan (1994) tutkimuksen mukaan 7300:sta 16 vuotiaista tytöistä 8 % ja pojista 3 % ilmoittivat kokeneensa seksuaalista kaltoinkohtelua. Samat tutkijat toivat esille (1996), että noin 1 % 15-vuotiaista tytöistä ilmoitti joutuneensa biologisen isänsä ja 3,7 % isäpuolensa hyväksikäyttämäksi. Cacciatoren (2000) tekemän kirjallisuuskatsauksen mukaan noin 7–36 % tytöistä ja 3–39 % pojista joutuu seksuaalisesti kaltoinkohdeksi.

Kouluterveyskyselyssä (2013), jossa oli 2000 vastaajaa, toi esille, että seksuaalinen häirintä on varsin yleistä ja erityisen yleistä tyttöihin kohdennettuna. Tutkimuksen mukaan yläkouluikäisistä 20 % tytöistä ja 9 % pojista raportoi joutuneensa jonkinlaisen seksuaalisen väkivallan kohteeksi. Seksuaaliseen väkivaltaan kuului intiimiä koskettelua, painostusta seksiin ja pakottamista sukupuoliyhdyntään ”joskus” tai ”usein”. Lukiolaisista 23 % tytöistä ja 6 % pojista ja ammattiopistossa opiskelevista tytöistä jopa 33 % ja pojista 11 % olivat joutuneet seksuaalisen häirinnän kohteeksi. Jotkut opiskelijoista ilmoittivat saaneensa seksistä maksun. Yli 15 % peruskoululaisista tytöistä että pojista ja yli 5 % lukiolaisista ilmoitti, että väkivallan kokemukset haittaavat joko ”jossakin määrin” tai ”erittäin paljon” kykyä opiskella. (Seksuaaliterveys 2014.)

Kattava tutkimus lasten kohtaamasta väkivallasta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä on Suomen Lapsiuhri-tutkimus (2008). Tutkimuksessa oli mukana 14 000 12- ja 15-vuotiaista koululaista. Tulokset osoittivat, että varsinkin tytöt ovat kokeneet seksuaalista häirintää internetissä. Tytöistä 3 % kertoi kokeneensa seksuaalista hyväksikäyttöä tai pahoinpitelyä internetin kautta tapahtuvien kontaktien seurauksena. (Ellonen & Pösö 2011.) Internet on tehnyt lasten hyväksikäytön ja ahdistelun helpommin toteutettavaksi.

Aikuisen lapsen kohdistamaa internetissä tapahtuvaa lähestymistapaa ja vuorovaikutusta, joka tähtää lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, kutsutaan nimellä grooming. Grooming voidaan luonnehtia manipulatiiviseksi prosessiksi, jossa kiintymys- ja luottamussuhteen kautta saadaan uhri alistetuksi hyväksikäyttösuhteeseen. (Grooming internetissä ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö 2011.) Pelastakaa lapset ry:n toteuttamassa kyselyssä (2011) kysyttiin alle 16-vuotiailta lapsilta, kuinka moni heistä on kokenut seksuaalista häirintää tai kaltoinkohtelua internetissä. Vastaajista 33 % oli vastaanottanut häiritseviä viestejä, 24 % oli käynyt seksuaaliviritteisiä keskusteluja ja 20 % lapsista oli ollut seksuaalisessa videokamerayhteydessä huomattavasti itseään vanhemman tai aikuisen kanssa. Internetin kautta tapahtuva lapsiin ja nuoriin kohdistuva seksuaalinen häirintä ja hyväksikäyttö ovat muodostuneet yhä suuremmaksi ongelmaksi. Tähän vakavaan ja vaikeasti hallittavaan hyväksikäytön muotoon ollaan vasta vähitellen löytämässä puuttumiskeinoja.

Vaikka ruumiillinen kuritus kotona kiellettiin lailla vuonna 1983 Suomessa, se ei ole täysin kadonnut. Kuritusväkivallalla tarkoitetaan fyysistä väkivaltaa, jolla aikuinen pyrkii kipua tai epämukavan olon aiheuttaen rankaisemaan tai säätelemään lapsen käyttäytymistä. Kuritusväkivalta tarkoittaa muun muassa läpsimistä, tönimistä, repimistä, tukistamista, luunappien antamista, nipistämistä tai läimäyttämistä. Kuritusväkivalta voi olla harkittu kasvatustapa tai johtua aikuisen uupumuksesta ja väsymyksestä tai mielenterveys- tai päihdeongelmasta. (Lapsen kaltoinkohtelu 2013.) Älä lyö lasta! Kansallinen lapsiin kohdistuvan kuritusväkivallan vähentämisen toimintaohjelman 2010–2015 (Älä lyö lasta! 2010) tavoitteena on ollut lapsen ihmisarvon vahvistaminen sekä lapsen ja vanhempien molemminpuolisen kunnioituksen lisääminen niin, että kukaan lapsi ei joutuisi kohtaamaan kuritusväkivaltaa vaan voisi kasvaa myönteisessä, hellässä ja ymmärtävässä ja osallistavassa ilmapiirissä.

Suomessa ja Tanskassa tehtyjen tutkimusten mukaan vanhempien lapsiin kohdistama kuritusväkivalta lisää lasten mielenterveysongelmia ja epäsosiaalista käytöstä (Peltonen, Ellonen, Larsen & Helweg-Larsen 2010). On arvioitu, että alle kolmivuotiaiden kaikista lastenlääkärikäynnin tapaturmakäynneistä 10 %:ssa olisi pahoinpitelyn osuutta. Lisäksi on arvioitu, että alle kolmivuotiaiden murtumista jopa 25 %:ssa olisi tahallisia tai tuottamuksellisia. Kaikki lapsiin kohdistuva kuritusväkivalta ei tule valitettavasti tietoon, koska lapsi on usein lojaali vanhemmilleen eikä ole kykenevä ilmoittamaan viranomaisille väkivallasta. (Kallio & Tupola 2004.)

Toisaalta tutkimukset ovat osoittaneet, että kahden viime vuosikymmenen aikana ruumiillinen kuritus tai muu väkivalta vanhempien taholta on selvästi

vähentynyt. Suomen lapsiuhri -tutkimuksesta (2008) käy ilmi, että vuonna 1988 vanhemmista 72 % hyväksyi lapsiin kohdistuvan lievän kurituksen kun luku vuonna 2008 oli 32 %. Lapsiuhri tutkimuksen tutkijat (Ellonen & Pösö 2011) toteavatkin, että vaikka Suomessa on laki lasten ruumiillisen kurituksen kieltämisestä, tarvitaan silti lisää toimia, joilla voidaan ennaltaehkäistä kuritusväkivaltaa.

Kiusaamisella on myös kauaskantoisia negatiivisia vaikutuksia lapsiin ja nuoriin. THL:n (2014c) ylläpitämän Kasvunkumppanit sivustolla koulukiusaaminen on määritelty epäsuoraan ja suoraan kiusaamiseen:

Suoralle kiusaamiselle on luonteenomaista suorat hyökkäykset, kuten potkiminen, lyöminen, uhrin tavaroiden vieminen, uhkailu ja nimittely. Epäsuorassa kiusaamisessa on kyse juorujen levittämisestä, valehtelusta, toisen selän takana puhumisesta ja toisen tietoisesta poissulkemisesta ryhmästä. Epäsuoraa kiusaamista kutsutaan joskus myös relationaaliseksi tai sosiaaliseksi aggressioksi, jossa kiusaaminen kohdistuu toisen kaverisuhteiden pilaamiseen. Ajan myötä uhri eristetään ja suljetaan pois yhteisöstä. (THL 2014c.)

Kiusaamisen ehkäisy on lapsen tasapainoisen kasvun ja kehityksen edellytys. Suomalaisessa tutkimuksessa, joka tehtiin 6000 peruskouluikäiselle tuli esille, että kiusatuksi joutuneilla ja myös kiusaajilla näyttäisi olevan enemmän ihmissuhde- ja psyykkisiä ongelmia kuin ei -kiusatuilla ja niillä, jotka eivät kiusaa (Kumpulainen, Räsänen, Henttonen, Almqvist, Kresanov, Linna, Moilanen, Piha, Puura & Tamminen 1998). Kaltiala-Heinon ym. (1999) kiusaamista käsittelevässä tutkimuksessa todettiin, että 16000 peruskoulu-ikäisestä yksi kymmenestä oli kokenut kiusaamista koulussa. Tutkimuksesta selvisi lisäksi, että sekä kiusaajilla että kiusatuilla oli suurempi riski sairastua masennukseen sekä riski itsemurhaan oli suurentunut. THL:n julkaisemasta 2010–2011 aineistoon perustuvasta kouluterveystudkimuksesta käy ilmi, että 5–10 % peruskoululaisista lapsista kertoi kokeneensa kiusaamista kerran viikossa tai useammin. Kiusaamista taas esiintyi vähän ammattiopistossa opiskelevilla ja vielä vähemmän lukiolaisilla. (Seksuaaliterveys 2014.)

Kaikki kaltoinkohtelun eri muodot loukkaavat lasta ja lastensuojelulaissa kirjattua oikeutta turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön sekä tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen. Varhainen puuttuminen on ensiarvoisen tärkeää, sillä ihmisen aivot kehittyvät ja organisoituvat varhaislapsuudessa ja ovat silloin erityisen herkäät traumaattisille kokemuksille. Traumaattiset kokemukset voivat näin vaikuttaa ihmisen sekä fysiologisiin, emotionaalisiin,

sosiaalisiin ja kognitiivisiin toimintoihin. Mahdollisimman aikainen puuttuminen ehkäisee ongelmien kasaantumista ja pahentumista sekä katkaisee kaltoin-kohtelun kierteen. (Söderholm 2004.)

Tunne- ja turvataito osaamiseksi -hanke on kehitetty erityisesti ennalta-ehkäisevästi vastaamaan tarpeeseen parantaa lasten tunne- ja turvataitoja lisäämällä heidän tietouttaan omista oikeuksistaan. Hankkeen turvataitokasvatuksen päämääränä on edistää tietoa muun muassa fyysisestä koskemattomuudesta ja siitä miten hyviä kaverisuhteita rakennetaan sekä autetaan lapsen lähiaikuisia valppauden vahvistamisessa.

Kuva: Sanna Ojanen
(Lajunen, K., Andell, M., Jalava, L., Kemppainen, K., Pakkanen, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2005, 203.)

LÄHTEET

Cacciatore, R. 2000. Sexual health of children. Kirjassa *New views of sexual health, the case of Finland*. (edit) I. Lottes & O. Kontula. Helsinki: Population Research Institute, The Family Federation of Finland, 200–253.

Copeland, W., Wolke, D., Angold, A. & Costello, J. 2013. "Adult psychiatric outcomes of bullying and being bullied by peers in childhood and adolescence," Online publication of *JAMA Psychiatry*, 2013. Viitattu 26.10.2014. [Http://www.jamapsych.com](http://www.jamapsych.com).

Ellonen, N. & Pösö, T. 2011. Violence experience in care. Some methodological remarks based on the Finnish Child Victim Survey. *Child Abuse Review* 20, 197–212.

Grooming internetissä ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. 2011. Pelastakaa lapset ry:n verkkosivut. Viitattu 3.11.2014. [Http://pelastakaalapset-fi-bin.directo.fi/@Bin/d34fc686ff885cdd687a6e4732e668ee/1413369332/application/pdf/368105/Grooming-%20raportti_final.pdf](http://pelastakaalapset-fi-bin.directo.fi/@Bin/d34fc686ff885cdd687a6e4732e668ee/1413369332/application/pdf/368105/Grooming-%20raportti_final.pdf).

Kallio, P. & Tupola, S. 2004. Lapsen fyysinen pahoinpitely. Kirjassa Lapsen kaltoinkohtelu (toim.) Söderholm, A., Halila, R., Kivitie-Kallio, S., Mertsola, J. & Niemi, S. Helsinki: Kustannus OY Duodecim, 88.

Kaltiala-Heino, R., Rimpelä, M., Marttunen, M., Rimpelä, A. & Rantanen, P.1999. Bullying, depression and suicidal ideation in Finnish adolescents. School survey. *BMJ*, 319–348.

Kumpulainen, K., Räsänen, E. Henttonen, I. Almqvist, F. Kresanov, K. Linna, S. Moilanen, I., Piha, J. Puura, K. & Tamminen, T. 1998. Bullying and psychiatric symptoms among elementary school-age children. *Child Abuse & Neglect* 22/7, 705–717.

Lapsen kaltoinkohtelu. 2013. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen verkkosivut. Viitattu 3.11.2014. [Http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/tyon/ehkaiseva/lahisuhde_perhevakivallan_ehkaisytyo/lahisuhde/lapsen](http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/tyon/ehkaiseva/lahisuhde_perhevakivallan_ehkaisytyo/lahisuhde/lapsen).

Paavilainen, E. & Flinc, A. 2007. Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen. Systemaattisesti kerätty tutkimustieto kehittämistyön tukena. *Tutkiva hoitotyö* 5(2), 4–8.

Peltonen, K., Ellonen, N., Larsen, H. & Helweg-Larsen, K. 2010. Parental violence and adolescent mental health. *European Child and Adolescent Psychiatry* 19/11, 813–822.

Seksuaalinen hyväksikäyttö ja internet. 2014. Pelastakaa lapset ry:n verkkosivut. Viitattu 19.11.2014. [Http://www.pelastakaalapset.fi/toiminta/lasten-suojelu-digitaalisessa-me/tietoa-ammattilaisille/seksuaalinen-hyvakskytto-ja-in/](http://www.pelastakaalapset.fi/toiminta/lasten-suojelu-digitaalisessa-me/tietoa-ammattilaisille/seksuaalinen-hyvakskytto-ja-in/).

Sariola, H. & Uutela, A.1994. The prevalence of child abuse in Finland. *Child Abuse and Neglect* 18/10, 827–835.

Sariola, H. & Uutela, A.1996. The prevalence and context of incest abuse in Finland. *Child Abuse and Neglect* 20/9, 843–850.

Seksuaaliterveys. 2014. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkosivut. Viitattu 3.11.2014. <http://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/vaestotutkimukset/kou-luterveyskysely/tulokset/tulokset-aiheittain/seksuaaliterveys>.

Söderholm, A. 2004. Johdanto. Kirjassa Lapsen kaltoinkohtelu (toim.) Söderholm, A., Halila, R., Kivitiä-Kallio, S., Mertsola, J. & Niemi, S. Helsinki: Kustannus OY Duodecim, 11–15.

Taskinen, S. (toim.) 2003. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Oppaita 55. Helsinki. STAKES, 19–20.

THL 2014 c. Kasvunkumppanit. Kiusaamista voidaan ehkäistä jo pienestä pitäen. Viitattu 3.11.2014. http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/kiusaamista_voidaan_ehkaista_jo_pienesta_pitaen.

World Health Organization Definition of Child Abuse. 1999. Report of the consultation on child abuse prevention. Taken from the Report on the Consultation on Child Abuse Prevention Geneva, 29.–31.1999. Viitattu 3.11.2014. <http://www.yesican.org/definitions/WHO.html>.

Älä lyö lasta! 2010. Kansallinen lapsiin kohdistuvan kuritusväkivallan vähentämisen toimintaohjelma 2010-2015. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:7. Viitattu 3.11.2014. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3036-0>.

4 LAPSEN KUULEMINEN JA OSALLISUUS HYVINVOINNIN PERUSTANA

Marja-Leena Laakso

Lapsen osaamisen tukeminen tunne- ja turvataidoissa ilmentää ajattelua, jossa lapsi nähdään aktiiviseksi toimijaksi eli subjektiksi, joka voi käyttäytymisellään vaikuttaa omaan elämäänsä. Lapsen osallisuuden tunnustaminen ei poista sitä, että vanhempien ja lasten parissa työskentelevien aikuisten on parhaan kykynsä mukaan pyrittävä huolehtimaan lasten turvallisuudesta ja suojeltava heitä fyysistä, henkistä tai psyykkistä turvallisuutta uhkaavilta tekijöiltä. Kuitenkin lapsen kuuleminen ja hänen osallisuutensa vahvistaminen ovat tärkeitä, sillä ne varustavat lasta kohtamaan eri tavalla vaikeita tilanteita ja tukevat lasta kehittämään omia selviytymiskeinoja. Tässä artikkelissa tarkastellaan perusteita ja käytäntöjä lapsen kuulemiselle ja osallisuudelle sekä valotetaan koherenssi-teorian kautta, millainen merkitys näillä on lapsen hyvinvoinnin kannalta.

PERUSTEITA LAPSEN KUULEMISELLE JA OSALLISUUDELLE

Lasten osallisuus lähtee aina heidän kuulemisestaan. Kuuleminen tarkoittaa sitä, että lapsen ilmaisemista ajatuksista, toiveista tai tarpeista keskustellaan ja lapsi saa kokemuksen siitä, että hänen näkemyksensä otetaan huomioon ja niillä on vaikutuksia arjen käytäntöihin ja päätöksiin. Lapsen kuulemiselle ja osallisuudelle on mahdollista tunnistaa perusteita ainakin kolmesta eri näkökulmasta käsin: 1) yhteiskunnallinen näkökulma, 2) kasvattaja / työntekijä näkökulma ja 3) lapsinäkökulma. Tarkastelen seuraavaksi kutakin näistä näkökulmista ja tuon esille, millaisia haasteita ja mahdollisuuksia lapsen kuulemiselle ja osallisuudelle kussakin eri näkökulmassa voidaan tunnistaa.

YHTEISKUNNALLINEN NÄKÖKULMA: GLOBAALIT JA VALTAKUNNALLISET LINJAUKSET PERUSTANA ARKISILLE KÄYTÄNNÖILLE

Yhteiskunnallisen näkökulman voi nähdä perustuvan YK:n lastenoikeuksien sopimukseen, joka velvoittaa kuulemaan lasta ja ottamaan huomioon hänen mielipiteensä. Osallisuus tulee esille yhtenä sopimuksen kolmesta pääperiaatteesta. Niissä todetaan, että lapsella on oikeus: erityiseen suojeluun

(protection), riittävään osuuteen yhteiskunnan voimavaroista (provision) sekä oikeus *osallistua* ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskevaan päätöksentekoon (*participation*). Lapsen osallisuus pitää samalla sisällään aikuisen aktiivisen toiminnan lapsen osallistumismahdollisuuksien luomiseksi. Suomi on ratifioinut lasten oikeuksien sopimuksen ja valtakunnallisissa varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen asiakirjoissa onkin näkyvillä tämän sopimuksen arvolähtökohdat.

Tutkijoiden mukaan Suomessa on 1990-luvulta alkaen teoreettisessa kasvatustieteessä vahvistunut näkemys lapsista aktiivisina ja aloitteellisina toimijoina (ks. Turja 2011). Kuitenkin, vaikka valtakunnallisissa linjauksissa lapsen oma toimijuus ja vaikutusmahdollisuudet on kirjattu, niin kasvatuksen käytännöissä ja ihmisten arkikäsitelmissä muutokset tapahtuvat hitaasti. Esimerkiksi paikallistason varhaiskasvatussuunnitelmat ovat tutkijoiden mukaan edelleen hyvin aikuisjohtoisia eikä lapsen ääni tule niissä esille (Alasuutari & Karila 2009). Edelleen on siis olemassa vaihtelua sen suhteen, millaisena lapsen olemus ja asema ymmärretään ja millaista ohjausta tarvitsevana hänet nähdään. Samoin monenlaisia näkemyksiä on siitä, mitä lapsilähtöisellä kasvatuksella tarkoitetaan ja miten sen tulisi käytännöissä näkyä. Käytännöt heijastelevat sekä kulttuurissamme laajemmin vallitsevia käsityksiä lapsesta ja kasvatuksen lähtökohdista että yksittäisten kasvattajien asenteita ja arvomaailmaa. Kokonaisuutena voi nähdä, että laajat, jopa maailmanlaajuiset linjaukset ja sopimukset lapsen oikeuksien ja osallistumismahdollisuuksien edistämiseksi ovat tärkeitä, mutta niiden juurtumisessa arjen kasvatuskäytäntöihin ja kasvattajien arvovalintoihin on kyse syvällisestä kulttuurisesta muutoksesta, joka vaatii pitkän ajan.

KASVATTAJA- JA TYÖNTEKIJÄ NÄKÖKULMA: KUULEMISEN JA OSALLISUUDEN KÄYTÄNNÖISSÄ ON EROA

Lapsen osallisuus ja kuulluksi tuleminen toteutuu tai jää toteutumatta arjen vuorovaikutustilanteissa, jotka tapahtuvat yksityisillä tai julkisilla areenoilla. Vanhemmat tarjoavat lapselle tärkeimmän kehityksellisen kontekstin ja ovat tyypillisesti myös käytetyin tiedonantaja selvitetessä lapsen hyvinvoinnin kysymyksiä. Vanhempien kasvatuskäytännöistä on tehty useiden vuosikymmenien ajan runsaasti tutkimuksia ja yksi laajimmista ja tärkeimmistä kiinnostuksen kohteista on liittynyt juuri vanhempien kykyyn tunnistaa ja ottaa huomioon lapselta tulevat viestit ja rakentaa kasvatuksellinen vuorovaikutus lapsilähtöisesti. Tässä artikkelissa en nyt kuitenkaan keskity vanhempien kasvatuskäytäntöihin, vaan yritän tarkastella sitä, miten ja millä tavalla lapsella

oleva kokemuksellinen tieto voisi ja tulisi olla ohjaamassa kasvatuskäytäntöjä ja lapsille suunnattuja palveluja ja miten lapsen osallisuutta tuon tiedon tuottajina olisi mahdollista vahvistaa.

Kaikissa lasta koskevilla palveluilla, kliinisissä käytännöissä ja tutkimuksissa tavoitteena on aina lapsen näkökulman ja kokemuksen tavoittaminen. Lapsella oleva tieto ei kuitenkaan ole aikuisten tavoin tallennettuna muotoon, joka voidaan kysyttäessä tuoda esille jäsenytneenä kielellisesti ilmaistuna ajatteluna. Sen sijaan lapsen kokemuksellinen tieto on tyypillisesti tallennettuna heidän toimintaansa ja lapsen käsitteet rajautuvat ajatuksiin, jotka voidaan pukea konkreetteihin havainnoitaviin ilmiöihin. Lapsen kuulemista tutkinut Karen Bierman esitti jo 1980-luvulla, että pienet lapset eivät tyypillisesti kykene tuomaan esille kokemuksellista tietoaan vastaamalla standardoidusti laadittuihin haastattelukysymyksiin. Mikäli tutkija tai työntekijä tällaista menetelmää käyttää, hän tulee todennäköisesti saamaan paljon kieltäytymisiä tai hyvin epämääräisiä ja lyhyitä vastauksia. Lapsella tallentuneena olevaa tietoa on mahdollista tavoittaa, kun käytetään kommunikaatiokanavia ja toimintatapoja, jotka ovat lapselle luontaisia kuten leikkiä, draamaa, tarinan kerrontaa, kuvien käyttöä, piirtämistä tai valokuvausta. Tällä tavoin tallentuneena olevan tiedon kuuleminen voi avata työntekijälle tai tutkijalle uutta ymmärrystä, joka saattaa muuttaa hänen ajatteluaan, käytäntöjä ja jopa lapsille tarkoitettujen palveluiden laatua.

Pitkään lapsen oman kokemuksen kuulemista ei pidetty välttämättömänä tai hyödyllisenä osana lapsen kliinistä tutkimusta. Ajatuksena oli, että lapsen kuuleminen ei tuo hoidon tai diagnosoinnin kannalta olennaista tietoa sen lisäksi, mitä aikuisia kuulemalla on mahdollista saada selville. Uudenlainen ajattelu alkoi vahvistua 1980-luvulta alkaen. Psykologian professori Karen Bierman perusteli vuonna 1984 julkaistussa teoksessa ”Advances in Clinical Child Psychology” lapsen haastatteleminen tärkeyttä osana kliinistä hoitoprosessia. Hän kirjoitti, että lapsen kuuleminen antaa tietoa monenlaisista kognitiivisista ja affektiivisista tekijöistä, jotka toimivat välittävänä tekijöinä lapsen käyttäytymisessä. Näillä hän viittasi esimerkiksi siihen, että se, miten lapsi muistaa, ymmärtää ja havainnoi tapahtumia ja tilanteita tai millaisia tunteita lapsessa eri tilanteissa viriää, ovat tärkeitä, jotta voimme ymmärtää lapsen käyttäytymisen taustalla vaikuttavia syitä. Bierman myös korosti, että lasta hoitavien ja kasvattavien tahojen olisi tärkeää ymmärtää lapsen tulkintoja sosiaalisista ja emotionaalisista tapahtumisista, koska ne vaikuttavat lapsen asenteisiin ja käyttäytymiseen. Lisäksi, sillä, miten lapsi kykenee ymmärtämään tilanteen, on merkittävä vaikutus lapsen auttamisen ja tukemisen keinoihin ja niiden vaikuttavuuteen.

Lapsen kuulemisen korostamista koskevista näkemyksistä huolimatta merkittävä osa lapsen sosio-emotionaalista hyvinvointia koskevasta tutkimuksesta pohjaa edelleen aikuisilta tai lasta hoitavilta henkilöiltä koottuun tietoon. Lapsen ollessa tiedon antajana käytetyimmät menetelmät ovat strukturoidut kyselyt tai standardoidut kliiniset haastattelut (Carter, Briggs-Gowan & Davis 2004). On myös havaittu, että tutkimusten tuottama tietoa lapsista, heidän kehityksestään ja hyvinvoinnistaan saattaa erota riippuen tavasta, jolla tietoa on kerätty. Esimerkiksi ADHD-diagnoosin saaneiden lasten kohdalla ajateltiin aiemmin tehtyjen strukturoitujen kyselyiden valossa, etteivät he keskittymiseen ja havaintojen suuntaamiseen liittyvien ongelmiansa vuoksi ole kykeneviä itse-reflektioon ja luotettavasti arvioimaan omia vahvuuksiaan ja vaikeuksiaan. Kun tutkimustapaa kehitettiin lapsille paremmin sopivaksi, havaittiin, että lasten itsearviointit tuottivat luotettavaa ja tärkeää tietoa, joka täydensi olennaisesti muulla tavalla koottua tutkimusaineistoa (ks. Klimkeit, Grham, Lee, Morling, Russo & Tonge 2006).

Tutkimusmenetelmän lisäksi myös sillä, keneltä tieto kerätään, on merkitystä. Esimerkiksi, tutkimuksessa (Edelbrock & Bohnert 2000), jossa selvitettiin ADHD-diagnoosin saaneiden lasten sosio-emotionaalista hyvinvointia, havaittiin, että kun lapset olivat tiedonantajia, he raportoivat itsellään olevan sisäänpäin suuntautuvia ongelmia, kuten huolia ja pelkoja. Aikuisten lapsia koskevissa havainnoissa korostuivat sen sijaan ulospäin suuntautuvat ongelmat kuten impulsiivisuus ja käytösongelmat. Tutkimuksissa lapsen kuulemisen ja osallisuuden huomioiminen tarkoittaa siis sitä, että lasta koskevissa asetelmissä käytetään menetelmiä, jotka kunnioittavat lapsen tapaa kertoa ja ilmaista itseään. Lisäksi lasten tulisi olla tuottamassa tietoa omasta hyvinvoinnistaan ja asioistaan, sillä aikuisten tarkatkaan havainnot eivät kykene saavuttamaan lapsen sisäistä kokemus- ja tunnemaailmaa.

LAPSINÄKÖKULMA: YHTEISTÄ TOIMINTAA JA YHTEISÖLLISYYDEN KOKEMUKSIA

Lapsinäkökulmasta kuulemisen ja osallisuuden perustelut lähtevät siitä, että lapselle kokemukset kuulluksi tulemisesta ja aktiivisesta osallisuudesta ovat merkityksellisiä ajattelun, itseymmärryksen ja itseluottamuksen kehittymisessä (ks. Hill, Davis, Prout & Tisdal 2004). Julkisessa keskustelussa lapsilähtöinen kasvatusajattelu ja -toiminta vaikuttavat välillä herättävän tulkintoja, joissa ne samaistetaan lasten yksinvaltaan. Lapsilähtöisyys näyttäytyy uhkakuvana, jossa lapset saavat päättää itse asioistaan ja kantaa niistä myös vastuun. Tästä virheellisestä tulkinnasta käsin ovat

ymmärrettäviä myös ne puolustuspuheenvuorot, joissa korostetaan pienten lasten tarvitsevan aikuisen suojelua ja olevan kykenemättömiä ottamaan vastuuta omista päätöksistään. Lasten oikeuksien sopimuksen hengessä tapahtuvassa lasten kuulemisessa ja osallisuudessa ei kuitenkaan ole kyse lapsen yksinvallasta. Ennen kaikkea lapsilähtöisyys kytkeytyy yhteisölliseen ajatteluun ja aikuisten ja lasten väliseen yhteiseen toimintaan (Turja 2011). Pienten lasten osallisuus syntyy mukanaolosta yhteisessä toiminnassa ja esimerkiksi mahdollisuudesta tehdä mielekkäitä valintoja. Tästä lapsen kuuleminen ja osallisuus laajenee siten, että lapset ovat vahvasti ideoimassa, toteuttamassa ja arvioimassa yhteistä tekemistä. Lasten omat toiveet eivät aina yhteisissä neuvotteluissa ”mene läpi”, mutta tällaisissakin tilanteissa lapsille syntyy kokemus, että he ovat tulleet kuulluiksi, heidän näkemyksiään on arvostettu ja heille myös perustellaan yhdessä syntyneet päätökset. Tämän kaltainen kuuleminen ja osallisuus tukevat terveellä tavalla lapsen luottamusta omiin taitoihinsa, edistävät myönteisiä vuorovaikutussuhteita ja lisäävät yhteenkuuluvuuden tunnetta.

KUULEMINEN JA OSALLISUUS LAPSEN SELVIYTYMISKEINOINA

Edellä on tarkasteltu eri näkökulmista lapsen osallisuuden ja kuulemisen perusteita sekä niiden toteutukseen liittyviä haasteita ja mahdollisuuksia. Lopuksi tavoitteena on vielä asettaa lapsen kuuleminen ja osallisuus teoreettiseen viitekehykseen, joka osoittaa niiden merkitystä lapsen selviytymisen ja hyvinvoinnin näkökulmista.

Terveyssosiologi Aaron Antvosky (1987) kehitti teorian terveyttä edistävän koherenssin tunteen saavuttamisesta. Teorian kehittelyn perustana olivat tutkimukset koskien ihmisten kykyä kestää äärimmäisen kuormittavia tilanteita ja selviytyä terveinä vaikeista elämän kokemuksista huolimatta. Antonovskyn teorian mukaan yksilön selviytymiskykyä selittää, kolme toisistaan riippuvaa tekijää: 1) Yksilö ymmärtää, mitä hänen ympärillään tapahtuu (kognitiivinen ulottuvuus), 2) Hänellä on olemassa keinoja tai mahdollisuuksia vaikuttaa jollakin tavalla omaan tilanteeseensa (käyttäytymisulottuvuus) ja 3) Yksilö löytää tai tavoittaa mielekkyyden kokemuksen kaikkien tapahtumien keskellä (motivaationaalinen ulottuvuus). Kun nämä kolme asiaa todentuvat, ihminen kokee koherenssin tunnetta (Sense of Coherence; SOC). Tällä tunteella Antonovsky tarkoittaa pysyvänluonteista, mutta dynaamista luottamusta ja uskoa siihen, että mielen sisä- ja ulkopuolelta tulevat ärsykkeet ovat jollakin tavalla järjestyksessä ja ennustettavissa olevia, että yksilöllä on tarvittavat voimavarat, joilla

hän voi vastata erilaisiin vaateisiin ja että vaateet ovat yksilön ponnistelujen ja vaivannäön arvoisia.

Koherenssiteorian periaatteita yksilön selviytymistä tukevista keinoista voi sovittaa yksilön tai yhteisön elämään. Lapsen turvallisuuden kokemiseen tai laajemmin lapsen hyvinvointiin suhteutettuna kyse on siis siitä, että pienkin lapsen tulisi voida ymmärtää riittävästi siitä, mitä hänen ympärillään tapahtuu. Osallisuuden tutkijat (Kiili 2006) puhuvat esimerkiksi lapsen tietoisallisuudesta, jolla he korostavat lapsen osallisuuden edellyttävän tietoa mm. toiminnan tavoitteista, sitä koskevista reunaehdoista sekä omista toiminta- ja valintamahdollisuuksista. Jotta lapsi voi kokea olevansa turvassa, hän tarvitsee myös kokemuksen ja luottamuksen siitä, että hänellä itsellään on keinoja ja voimavaroja kohdata ja selviytyä eri tavalla vaativista tilanteista omassa elämässään. Tätä taustaa vasten lapsen omien tunne- ja turvataitojen vahvistaminen on äärimmäisen olennaista. Näiden lisäksi lapsi tarvitsee vielä kokemuksen siitä, että hän ei ponnistele turhaan. Mielekkyyden kokemisessa keskeistä on, että lapsi tietää olevansa toisille ja erityisesti läheisilleen tärkeä ja arvokas. Lapsen tulee voida luottaa siihen, että hänen ponnistelunsa tulevat nähdäksiksi ja että hänen lähellään on aikuisia, joiden apuun ja välittämiseen hän voi luottaa. Koherenssiteoriankaan kannalta ei siis yksin riitä, että lapsi itse oppii tunne- ja turvataitoja. Tällaisten taitojen olemassaolo tukee lapsen osallisuutta ja lisää hänen selviytymiskeinojaan, mutta lapsi tarvitsee myös aina lähelleen aikuisia, jotka kuuntelevat, ovat läsnä ja toimivat hänen parhaakseen.

LÄHTEET

Alasuutari, M. & Karila, K. 2009. Lapsuuden ja lapsen tulkinnot lapsikohtaisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa. Teoksessa *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Toim. L. Alanen & K. Karila. Tampere: Vastapaino, 70–88.

Antonovsky, A. 1987. *Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well*. San Fransico: Jossey-Bass.

Bierman, K. L. 1984. Cognitive development and clinical interviews with children. Teoksessa *Advances in Clinical Child Psychology*. Toim. B. B. Lahey & A. E. Kazdin. Vol.6, 217–250. New York: Plenum.

Carter, A.S., Briggs-Gowan, M.J. & Davis, N.O. 2004. Assessment of young children's socio-emotional development and psychopathology: Recent advances and recommendations for practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1, 109–134.

Edelbrock, C. & Bohnert, A. 2000. Structured interviews for children and adolescents. Teoksessa Handbook of psychological assessment (3. painos). Toim. G. Goldstein & M. Hersen Oxford, UK: Pergamon, 369–386.

Hill, M., Davis, J., Prout, A. & Tisdall, K. 2004. Moving the participation agenda forward. *children & Society*, 18, 77–96.

Kiili, J. 2006. lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social research 283. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Klimkeit, E., Graham, C., Lee, P., Morling, M. Russo, D. & Tonge, B. 2006. Children should be seen and heard. Self-report of feelings and behaviors in primary-school-age children with ADHD. *Journal of Attention Disorders*, 10, 2, 181–191.

Turja, L. 2011. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Varhaiskasvatuksen käsikirja. Toim. E. Hujala & L. Turja. Jyväskylä: PS-kustannus, 41–53.

5 TUNNE- JA TURVATAITOKASVATUS TUNNE- JA TURVATAITOJEN EDISTÄJÄNÄ

Minna Andell, Mirja Ylenius-Lehtonen, Kaija Lajunen & Pirjo Lahtinen

Lasten kasvua varjostavat altistuminen väkivallalle esimerkiksi television ja tietokonepelien kautta. Mainonta ja media seksualisoivat lapset yhä varhemmin ja laajemmin. Internetin ja älypuhelimien myötä lasten turvallisuus on heikentynyt järkyttävien asioiden ja kuvien sekä houkuttelun kautta.

Lapsella on oikeus olla turvassa ja aikuisen tehtävänä on auttaa ja suojella lasta. Tunne- ja turvataitokasvatuksessa opetetaan lapsille taitoja, joiden avulla he osaavat varautua uhkaaviin tilanteisiin ja oppivat keinoja selviytyä niistä. Lasten turvallisuus ei voi olla pelkästään heidän itsensä vastuulla, vaan he tarvitsevat ympärilleen turvallisia ja jaksavia aikuisia. Tunne- ja turvataidot osaamiseksi -hankkeessa uudistettiin Turvataitoja lapsille -kirjan materiaalia. (Lajunen ym. 2005.)

MITÄ TUNNE- JA TURVATAIDOT OVAT

Tunne- ja turvataidot perustuvat lasten ja nuorten oikeuksiin. Tunne- ja turvataitokasvatuksen avulla lapset oppivat taitoja, joilla he voivat välttää joutumasta kiusaamisen, alistamisen, väkivallan, houkuttelun, ahdistelun ja seksuaalisen hyväksikäytön tilanteisiin tai niihin joutuessaan osaavat suojella itseään ja puolustaa rajojaan.

MITÄ ON TUNNE- JA TURVATAITOKASVATUS?

Turvataitokasvatus vahvistaa lapsen itsearvostusta ja itseluottamusta, edistää tunne- ja vuorovaikutustaitoja sekä hyviä kaverisuhteita, parantaa lapsen valmiuksia puolustaa itseään kiusaamis- ja ahdistelutilanteissa sekä ohjaa ja rohkaisee lasta kertomaan huolistaan omalle turva-aikuiselle. Turvataitokasvatuksen toteuttamisessa on tärkeää, että aikuisilla on selkeät pelisäännöt, kuinka toimia, jos huoli lapsen hyvinvoinnista herää. (Mt.)

Tunne- ja turvataitokasvatuksen tarkoituksena on ehkäistä lapsiin kohdistuvaa fyysistä, psyykkistä ja seksuaalista kaltoinkohtelua ja väkivaltaa. Turvataitokasvatus vahvistaa lapsen uskoa omiin selviytymiskeinoihin. Hyvän itseluottamuksen omaava lapsi, jolla on kavereita ja taitoja toimia itseään suojelevalla tavalla, ei ajaudu niin helposti häntä hyväksikäyttäviin ja alista-

viin ihmissuhteisiin. Turvataitokasvatuksessa on hyödynnetty Turvataitoja lapsille -oppimateriaalia. Tästä 5–11-vuotiaiden ohjaukseen tarkoitettua oppimateriaalista on tulossa päivitetty versio, Tunne- ja turvataitoja lapsille, vuoden 2015 alussa. Niin aikaisempi kuin uusittu materiaali jakaantuu kolmeen osaan.

TUNNE- JA TURVATAITOKASVATUKSEN KESKEISET KOLME OSAA

Ensimmäisessä osassa **”Minä olen arvokas ja tärkeä”** lapset tutustuvat itseensä ja toisiinsa. Tavoitteena on, että lapsi voisi kokea iloa itsestään ja ainutkertaisuudestaan ja, että hän tuntisi itsensä huolenpidon arvoiseksi. Itsetuntemus ja taito tunnistaa tunteita auttavat lasta tunnistamaan turvallisuutta uhkaavat tilanteet. Jaksossa opitaan myös kiukun hallintaa ja mielen hyvinvointia tukevia asioita.

Kaksi esimerkkiä tässä osassa käsiteltävistä aiheista:

Minä olen arvokas ja ainutlaatuinen -teemassa keskustellaan omasta arvosta olla oma itsensä, omista tunteista, joita on lupa ilmaista ja oikeudesta kokea turvallista oloa. ”Kaikkia meitä tarvitaan” -toiminnallisessa kone -leikissä tehdään näkyväksi se, miten jokainen meistä on tarpeellinen ja miten yhdessä saadaan aikaan uutta ja toimivaa.

”Olemme hyviä kavereita” -osassa pohditaan ystävyyttä ja kaveruutta. Tavoitteena on edistää hyviä kaverisuhteita ja vuorovaikutustaitoja, jotka ovat avuksi kiperistä tilanteista selviytymisessä. Kiusaamiseen ja syrjintään suhtaudutaan nollatoleranssilla. Jakson aikana pohditaan myös nettikaveruutta ja opitaan nettiturvataitoja. Osiossa käsitellään ystävyyttä, kaveruutta, yhdessäoloa ja miten toimitaan kun tulee mutkia matkaan.

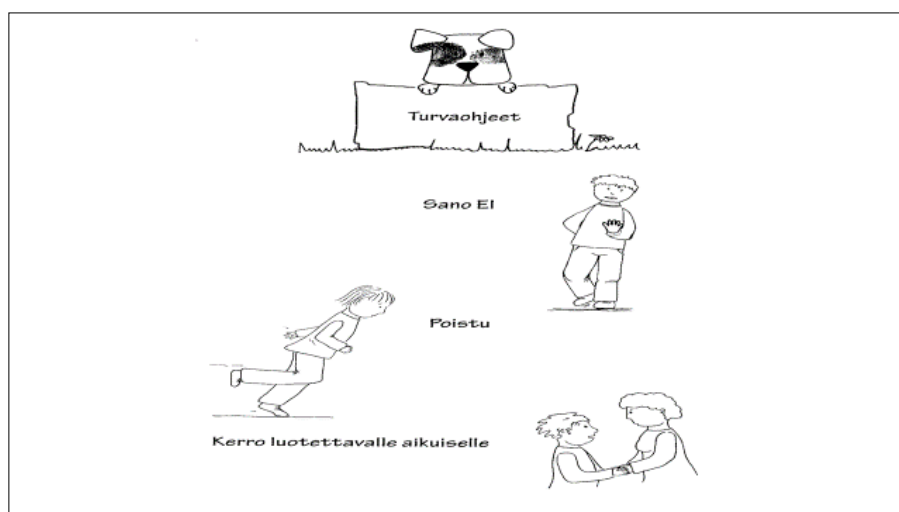
Esimerkki tässä osassa olevasta tehtävästä:

- Opetellaan huomaamaan hyvä myös toisessa. Opitaan näkemään erilaisuus voimavarana ja mahdollisuutena. Opetellaan kiittämään, kehuaan ja kannustamaan toisia, käsitellään myös ikäviä tunteita kuten kateutta. Esimerkkinä toiminnallisesta tehtävästä on ”Kehutuoli -leikki”, joka mahdollistaa jokaiselle lapselle vuorollaan saada kehuja tovereiltaan.

Osioiden kuuluu myös kotitehtäviä, josta esimerkki: Kotiväki tekee lapsen kanssa ”Huomaa hyvä toisessa”-tehtävän. Kaikki keksivät etunimen ensimmäisestä kirjaimesta johdettuja kivoja asioita ja vahvuuksia toisistaan.

Kolmannessa osassa ”**Kyllä minä pärjään**” puhutaan erilaisista kosketuksista ja siitä, kuinka voi selviytyä hämmentävistä ja turvallisuutta uhkaavista tilanteista, myös netissä. Jokaisella meistä on oikeus määrätä, kuinka meitä kosketetaan. Lapset oppivat, ettei mikään kosketus voi olla salaisuus, vaikka joku niin vaatisi. Tässä osiossa käsitellään lupaa omaan tilaan ja yksityisyyteen, lupaan omiin rajoihin, millainen on turvallinen koti, mitä ovat vihreän ja punaisen valon kosketukset ja ettei epämiellyttäviä kosketuksia tarvitse sallia. Osiossa tuodaan keinoja miten selviydytään eri tilanteissa, erityisesti netissä, miten voi toimia turvallisella tavalla. Kerrotaan, että kaikki me tarvitsemme mukavia kosketuksia.

Tässä osiossa harjoitellaan turvaohjeet niitä arjen eri tilanteissa sekä leikkien että draaman avulla.

Kuva: Sanna Ojanen

Esimerkki Kyllä minä pärjään -osion harjoituksesta. Kaikki tarvitsevat hyviä kosketuksia ja kauniita sanoja. ”Sylipaikka” -mielikuvaharjoitus. Lapset ottavat mukavan asennon ja laittavat halutessaan silmänsä kiinni. Rauhallisen musiikin soidessa taustalla ohjaaja lukee rauhallisella äänellä mielikuvaharjoituksen:

“Istu mukavasti ja sulje silmäsi, jos haluat. Hengittele rauhallisesti sisään ja ulos... Jos haluat, voit kuvitella olevasi sylissä, sinulle turvallisen ihmisen tai jonkin mielikuvitushahmon sylissä. Voit kuvitella ikioman sylipaikkasi. Siinä sinun on hyvä ja turvallista olla. Lepää siinä koko painollasi, tunnet sylin lämmön ja läheisyyden. Kätesi ja jalkasi lepäävät rentoina ja painavina sylissä. Hengittele rauhallisesti sisään ja ulos. Vatsasi myös rentoutuu. Hengität sisään turvaa ja hyväksyntää. Saat olla sellainen kuin olet. Sinun ei tarvitse olla yksin eikä kannatella itseäsi. Sinua pidetään sylissä rakastavasti, hellästi ja turvallisesti. Tunnet olosi oikein hyväksi. Tähän sylipaikkaan voit mielessäsi aina mennä, kun haluat rauhoitella itseäsi. Hengitä muutama kerran syvään ja rauhallisesti, ja samalla tunnet hyvää oloa ja turvaa. Vähitellen voit tulla sylipaikastasi tähän hetkeen ja paikkaan. Kun lasken viidestä yhteen, silmäsi aukeavat, viisi, neljä, kolme, kaksi ja yksi. Nyt olet tässä täysin virkeänä. Hyvä. Kiitos!”

Kysymyksiä mielikuvaharjoituksen jälkeen: Miltä sylipaikassa tuntui olla? Auttoiko mielikuvaharjoitus sinua rentoutumaan ja rauhoittumaan?

Tunne- ja turvataitokasvatuskirjassa on **AARREARKKU** osio, johon on koottu aiheisiin liittyviä leikkejä, pelejä ja arvioita.

KOKEMUKSIA TUNNE- JA TURVATAITOJEN TOTEUTTAMISESTA LUOKKATILANTEISSA

ESIMERKKI 1. TUNNE- JA TURVATAITOKASVATUS TURUN KAUPUNGIN LUOLAVUOREN JA MIKAELIN KOULUJEN ARJESSA

Suomessa on jo yli kahdenkymmenen vuoden ajan kehitetty tunne- ja turvataitokasvatusta lapsilähtöisesti sekä kouluissa että päiväkodeissa. Omassa työssämme olemme opettaneet turvataitoja vuodesta 2002 lähtien.

Sekä edellinen opetussuunnitelma että uusi opetussuunnitelma 2016 ja sen perusteluonnos tukevat hyvin tunne- ja turvataitokasvatuksen tavoitteita ja sisältöjä. Opetussuunnitelma 2016 perusteluonnoksen mukaan oppilaita rohkaistaan itsensä hyväksymiseen, omien rajojen ja oikeuksien tunnistamiseen ja oikeutettuun puolustamiseen sekä omasta turvallisuudesta huolehtimiseen.

Oppilaille tarjotaan mahdollisuuksia harjoitella ryhmässä toimimista erilaisissa rooleissa ja vuorovaikutustilanteissa, innostetaan oppilaita ilmaisemaan itseään ja kuuntelemaan muita sekä tuetaan oppilaiden valmiuksia tunnistaa, ilmaista ja säädellä tunteitaan.

Tunne- ja turvataitokasvatus on koettu tärkeäksi sekä vanhempien, kasvattajien, opettajien ja lasten näkökulmasta. Se on sopinut hyvin koulutyöhön ja nivoutunut osaksi opetussuunnitelmaa. Lapset ovat olleet innostuneita, kun he ovat saaneet puhua omista tärkeistä asioista ja he ovat tulleet kuulluiksi. Vanhemmat ovat kokeneet turvataitokasvatuksen tärkeäksi tueksi omalle kasvatustyölleen.

KOKEMUKSIAMME TUNNE- JA TURVATAITOKASVATUKSEN OPETTAMISESTA

Turvataitokasvatuksen oppimateriaalin käyttäminen koulussa on ollut turvallista, kun opetussuunnitelma on sitä tukenut. Olemme saaneet vuosien varrella opettajilta, oppilailta sekä huoltajilta hyvää palautetta tunne- ja turvataitokasvatuksesta, joka on koettu tärkeänä, ajankohtaisena ja lapsen turvallisuutta ja hyvinvointia vahvistavana. Lapset pitävät tunneista, koska ne ovat toiminnallisia ja osallistavia. Tunneilla saa puhua itselle tärkeistä asioista ja oppia toinen toisiltaan. Opettajien mielestä tunne- ja turvataitokasvatus lisää oppilaan tuntemusta, luo yhteisöllisyyttä ja yhteisiä pelisääntöjä, lisäten kaikkien turvallisuutta.

Materiaali on joustavaa ja sitä on helppo muokata erilaisten ryhmien tarpeisiin. Yhdessä teemassa voi viipyä tarpeen mukaan kauemminkin. Joskus kaveritaidot vaativat enemmän harjoittelua, joskus kiukun kesyttämiseen kuluu enemmän aikaa ja välillä nettiturvataidot puhuttavat ryhmässä paljonkin.

On ollut hienoa huomata, miten tunne- ja turvataidot näkyvät koulun arjessa. Lapset ovat antaneet tunneille monia eri nimiä kutsuen niitä Turre-, Minä- tai Turvis-tunneiksi. Yleisimmin tunteja on pidetty viikoittain, joskus jaksoittain tai teemapäivinä. Turvaohjeet ovat olleet monesti käytössä kaveritaitojen opettelussa ja niitä on käytetty kiperissä tilanteissa, myös netissä ja vapaa-ajalla. Olemme näköalapaikalla koulussa näkemässä ja aistimassa lasten iloja ja suruja. Meidän tulee varmistaa, että ihan jokaisella lapsella on oma luotettava turva-aikuinen, jolle hän voi kertoa huolistaan ja murheistaan ja joka kuuntelee lasta ja on hänen tukenaan. Parhaimmillaan tunne- ja turvataitokasvatus on koko koulun yhteinen juttu. Silloin kuljetaan yhdessä kohti turvallisempaa lapsuutta

LÄHDE

Lajunen, K., Andell, M., Jalava, L., Kemppainen, K., Pakkanen, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2005. Turvataitoja lapsille. Stakes. Viitattu 23.11.2014. [Http://www.julkkari.fi](http://www.julkkari.fi).

ESIMERKKI 2. TURVATAITOKASVATUS ONERVA MÄEN KOULUSSA, OPPIMIS- JA OHJAUSKESKUS ONERVA JYVÄSKYLÄ

Oppimis- ja ohjauskeskus Onerva aloitti toimintansa 1.1.2013, kun Jyväskylässä toimivat Jyväskylän näkövammaisten koulu ja Haukkarannan koulu yhdistyivät. Onervan yhteydessä toimii myös Onerva Mäen koulu. Koulu on valtion oppilaitos, joka tarjoaa tukea ja ohjausta kuulemisen, näkemisen sekä kielen tuottamisen ja ymmärtämisen haasteisiin.

Onervassa turvataitokasvatusta on toteutettu jo yli kymmenen vuoden ajan niin koulussa, oppilaskodissa kuin kuntoutuksessa. Turvataitokoulutuksen on käynyt sekä koulun että oppilaskodin henkilökunta eri vuosien aikana ja tavoitteena on ollut juurruttaa turvataitoja oppilaiden elämään. Koulussa turvataitoja on harjoiteltu eri oppitunneilla, jolloin tunnin vetäjänä on toiminut erityisluokanopettaja työparinaan oppilaskodin tai kuntoutuksen henkilökuntaa. Tuntien teemaa voidaan käsitellä hyvin erilaisin menetelmin, kuten draamaharjoituksin, keskustelemalla tai askartelemalla. Tärkeää on myös käydä läpi osallistujien tunteita, joita edellinen tapaamiskerta on heissä nostattanut.

Oppilaskodissa järjestetyt ryhmät ovat puolestaan olleet vapaaajan ryhmiä, joissa mukavan toiminnan ohessa on voitu harjoitella turvataitoja aidoissa arjen tilanteissa. Ryhmiä, joissa turvataitoja on harjoiteltu, ovat esimerkiksi tyttö- ja poikaryhmät eri ikäisille. Koulun ja oppilaskodin lisäksi toimii myös turvataitoryhmiä samoin teemoin. Ryhmät toimivat luokissa oppitunneilla, eri toimipisteissä, mutta ryhmäkertoja on järjestetty aiheesta riippuen kaupungilla erilaisissa tilanteissa ja paikoissa.

MUKAAN TUTA-HANKKEESEEN

Turvataito (TuTa)-hankkeeseen Onerva Mäen koulu lähti mukaan Jyväskylän ammattikorkeakoulussa työskentelevien Sirpa Valkaman ja Kaija Lajusen pyynnöstä. Monien vaiheiden ja jopa epätoivon hetkien kautta olemme olleet mukana hankkeessa ja saaneet koottua materiaalia yhteiseen käyttöön. Materiaalia oli syntynyt vuosien aikana, osa vanhojen turvataitoryhmien pohjalta, mutta myös uutta materiaalia on luotu ja ideoitu. Kiitos Sirpa Valkaman ja Kaija Lajusen sitkeyden ja kannustuksen.

Pohjana työskentelyssä on käytetty myös Turvataitoja lapsille-kirjan (Lajunen, K., Andell, M., Jalava, L., Kempainen, K., Pakkanen, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2005) tehtäviä ja materiaalia, joita on muokattu erityistä tukea tarvitsevat lapset huomioiden. Materiaali on koettu hyödylliseksi myös yksittäisten oppilaiden tilanteiden tukemiseen sekä terapeuttisen työn tukena.

TAVOITTEENA KAIKKIEN SAAVUTETTAVISSA OLEVA MATERIAALI

TuTa-hankkeen tuotoksena on syntynyt verkkomateriaali, jonka tarkoituksena on jakaa yhteistä kokemusta ja materiaalia verkossa, esimerkiksi kasvatus- ja opetushenkilökunnan käyttöön. Verkkopalvelun kautta materiaalin saa helposti valtakunnalliseen levitykseen ja sen kehittämistä voidaan jatkaa edelleen. Sivuilta löytyy valmiita tuntisuunnitelmia ja tehtäviä, joita voi käyttää kokonaisuuksina tai yksittäisinä osina.

Turvataidoissa harjoitellaan asioita kuvin, viittomin ja vaihtoehtoisin kommunikointimenetelmin. Haasteena on edelleen saada turvataitomateriaalia pistekirjoitukselle. Toimiva kommunikaatiotapa ja esteettömyys ovat oleellisia asioita opetuksessa, sillä on merkityksellistä ymmärtää, kuinka ainutlaatuinen minä olen omine erityispiirteineni. Eräs oppilas sanoi: ”Ei lapsi ole vammainen, vaan vamma asuu lapsessa.” Eräs äiti sanoi aikoinaan, että hän näkee aina sen, mikä omassa lapsessa on tervettä. Merkityksellistä on huomata ja havaita, mitä hyvää meissä jokaisessa on.

KOTI MUKAAN TURVATAITOKASVATUKSEEN

Kokeilimme myös toteuttaa vanhempain ryhmää samanaikaisesti, kun luokassa oli turvataitoryhmä. Ryhmien rinnakkain kulkeminen oli hedelmällistä ja lasta monin tavoin tukevaa. Aloitimme kokeilun esikoululaisista, mutta vanhempien mukanaolo tukisi varmasti myös ylempien luokkien oppilaiden turvataitokasvatusta. Monet vanhemmat ovat toivoneet lisää ryhmiä ja taitojen harjoittamista yhä uudelleen ja uudelleen, koska osa oppilaistamme ovat enemmän vaaroille alttiita kuin toiset. Vanhemmat ovat aina tietoisia siitä, kun Turvataito-ryhmä alkaa. Heillä on tiedossaan aiheet, joita siellä käsitellään. Sovitusti pidetään yhteyksiä ryhmän aikana.

HYVILLÄ JA HAIKEIN MIELIN ETEENPÄIN

Lopuksi esimerkki oppilaasta, jonka kanssa on ollut haasteellista tunnistaa ja löytää omia tunteita. Hän yllätti minut täysin. Hän piirsi silmän kuvan. Juttelimme, mitä se merkitsee hänelle. Hän vastasi haikeutta. Pitkän ajan jälkeen, kun tapsimme, hän halusi jakaa tunteensa kanssani. Tässäkin kohdassa, kun hanke päättyy, voi tuntea haikeutta. Tiimistä jokainen lähtee omille poluillensa, mutta vie varmasti turvataitoja eteenpäin. Onerva Mäen koulun tiimissä on ollut paljon opiskelijoita, jotka ovat jo toteuttaneet tätä kohtaa. Lämmin kiitos heille ensiarvoisen tärkeästä yhteistyöstä verkkomateriaalin syntymiseen.

Lopuksi haluan kiittää myös koulun johtoa rehtori Tuula Vähäkainu-Kujasta ja kuntoutuspäällikkö Tero Makkosta, jotka mahdollistivat tämän hankkeen toteuttamisen sekä Onervalaisia, jotka olivat hankkeessa mukana.

LÄHDE

Lajunen, K., Andell, M., Jalava, L., Kemppainen, K., Pakkanen, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2005. Turvataitoja lapsille. Stakes. Viitattu 20.11.2014. [Http://www.julkkari.fi](http://www.julkkari.fi).

6 TURVAKESKUSTELU LAPSEN TURVAN JA TURVATAITOJEN VAHVISTAMISEKSI

Kaija Lajunen, Pirjo Lahtinen & Tuija Valkonen

MITÄ TURVAKESKUSTELU ON

Turvakeskustelu on perhe- ja verkostokeskeinen turvaan ja turvataitoihin keskittyvä, monialaiseen yhteistyöhön perustuva ja lapsen ja perheen osallisuutta korostava työskentelymalli. Se sopii tilanteisiin, joissa lapsi on altistunut haavoittaville kokemuksille (esimerkiksi henkinen, fyysinen ja seksuaalinen kaltoinkohtelu, hoidon laiminlyönti, ahdistelu ja häirintä) tai joissa sellaisesta on huolta tai epäilyä. Turvakeskustelulla pyritään edistämään lapsen turvallisuutta ja hyvinvointia ja jatkossa suojaamaan lasta haavoittavilta kokemuksilta. Turvakeskustelun avulla pyritään tiivistämään lapsen ympärillä olevaa aikuisten turvaverkkoa ja lisäämään sen valppautta ja voimavaroja. Osana turvakeskustelua huolehditaan siitä, että myös lapsi itse saa tietoa oikeudestaan elää turvassa ja opastusta turvataitoihin, joiden avulla hän jatkossa mahdollisesti voisi välttyä joutumasta turvallisuutta uhkaaviin tilanteisiin tai niihin joutessaan osaisi toimia itseään ja koskemattomuuttaan suojellen sekä apua hakien.

Turvakeskustelun näkökulma on ennaltaehkäisevä, voimavaraistumiseen ja selviytymisen edistämiseen pyrkivä. Turvakeskustelun tarkoituksena ei ole tutkia, onko kaltoinkohtelua tapahtunut vai ei. Mahdollisen rikoksen selvittäminen on rinnakkainen ja erillinen prosessi, joka ei yksistään riitä turvaamaan lapsen tilannetta. Turvakeskustelu sopii hyvin tilanteisiin, joissa lapsen kertoman tai oireilun vuoksi on epäilyä lapsen rajojen rikkomisesta tai muista lasta haavoittavista kokemuksista, mutta joissa tutkimuksellista näyttöä ei ole. Lapsen ja perheen hyväksi tulee työskennellä vaikka varmuutta tapahtuneista ei saataisikaan tai vaikka niistä olisi erilaisia näkemyksiä. Lapsen kannalta katsottuna tärkeintä on turvan ja koskemattomuuden vahvistuminen jatkossa. Turvakeskustelu voi olla osa lastensuojelullista prosessia. Se voi olla myös osana lapsen ja perheen terapiaa ja kuntoutusta, luoden sille hyvän pohjan.

Turvakeskustelu sopii monenlaisiin huolen harmaalla vyöhykkeellä olevan ja suuren huolen tilanteisiin (Eriksson & Arnkil 2012). Se sopii esimerkiksi tilanteeseen, jossa eron jälkeen toisella vanhemmalla on huolta lapsen ja toisen vanhemman tapaamisten turvallisuudesta. Tarve turvakeskustelulle voi tulla myös lapsen omasta riskialttiista käyttäytymisestä esimerkiksi internetissä. Lapsi, jonka rajoja on rikottu, voi olla alttiina oman rajoja rikkovan käyttäytymisensäkin vuoksi uusille kaltoinkohtelukokemuksille tai alttiina rikkomaan toisten rajoja ja koskemattomuutta. Tällöin hän voi tarvita aikuisten tehostettua valvontaa ja turvataitokasvatusta.

Turvakeskustelun keskiössä on mm:

- Miten suojella lasta, että hän ei jatkossa tulisi seksuaalisesti hyväksikäytetyksi tai muutoin kaltoinkohdelluksi?
- Miten lapsen turvaverkkoa ja aikuisten tukea tiivistetään?
- Miten lapsi oppii kohtelevaan itseään hyvin ja arvostavasti?
- Miten lapsi oppii kunnioittamaan omaa ja toisen koskemattomuutta?
- Kenen kanssa lapsi oppii turvataitoja ja itsensä puolustamista?

Turvakeskustelun työmallia on kehitetty laajassa moniammatillisessa yhteistyössä Keski-Suomessa 2000-luvulla tukholmalaisen perheterapeutin, Paula Heljestrandin, innoittamana (Lajunen, Heljestrand & Heikkinen 2005) ja vuosina 2012–2014 osana STM:n rahoittamaa terveyden edistämiseen tähtäävää Tunne- ja turvataidot osaamiseksi -hanketta.

TURVAKESKUSTELU KÄYTÄNNÖSSÄ

Turvakeskustelua voidaan käydä spontaanisti lapsen ja perheen kohtaamisissa silloin, kun huoli lapsen turvallisuudesta, rajojen rikkomisesta tai hoivan riittävydestä on tullut esille. Turvakeskustelua voidaan käydä myös suunnitelmallisesti yhteistyössä perheen kanssa sitä valmistellen. Aloitteen tekijöinä voivat olla ne henkilöt, jotka turvan luomisen tarvetta ovat havainneet. Turvakeskusteluun kootaan lapsen arjessa mukana olevia ja kyseisessä tilanteessa lapsen turvallisuuden kannalta oleellisia ihmisiä perheestä, suvusta, koulusta tai päivähoidosta. Tällaisia henkilöitä voivat olla myös lapsen ja perheen tukeen, kuntoutukseen tai terapiaan osallistuvat ammattilaiset. Turvakeskusteluja voidaan käydä eri kokoonpanoilla tarpeen mukaan. Turvakeskustelua suunnitellaan lapsen ja hänen huoltajansa kanssa, autonomiaa ja toimijuutta kunnioittaen: Ketä olisi hyvä olla paikalla? Mitä lapsen tai perheen aikaisemmista kokemuksista kunkin olisi tarpeen tietää ja mitä ei? Mistä olisi tärkeää puhua ja mistä sopia? Mistä lapselle tai perheelle olisi apua? Olisiko lapsi ikänsä ja kehitystasonsa puolesta ja tilanne huomioon ottaen mukana osan aikaa tai koko ajan? Joka tapauksessa lapsi pidetään osallisena omassa asiassa kuuntelemalla hänen ajatuksiaan siitä, mikä hänen mielestään olisi tärkeää, mistä aikuisten pitäisi puhua tai sopia ja mikä häntä turvakeskustelussa mahdollisesti pelottaa tai ahdistaa. Lapsi pidetään myös tietoisena siitä, millä lailla aikuiset pyrkivät häntä auttamaan ja mitä hänen turvaansa vahvistavia sopimuksia he ovat tehneet.

Turvakeskustelussa paikannetaan ne tilanteet, joissa lapsen hyvä hoito ja turvallisuus on uhattuna ja pohditaan, miten lasta voitaisiin niissä suojata, millaista aikuisten tukea, valvontaa, puuttumista tai opastusta lapsi niissä tarvitsee ja mistä asioista aikuisten pitää sopia. Keskustelussa pyritään myös mahdollisimman konkreettisesti puhumaan siitä, mikä mahdollisten haavoittavien kokemusten aiheuttama tuen tarve lapsella on tai mitkä hänen ikään liittyvät ja kehitystason mukaiset tarpeensa ovat. On tärkeää, että luodaan sellainen tila, jossa lapsen, huoltajien, perheen ja tämän verkoston resurssit ja voimavarat tulevat nähdyiksi ja määriteltyiksi. Tällainen ratkaisu- ja voimavarakeskeinen lähestymistapa, jossa huolen puheeksi ottamisen rinnalla keskustelussa tuodaan esille onnistumisia nykyisyydessä tai menneisyydessä, pieninkin hyvää muutosta, hyviä pyrkimyksiä ja lapsen hyvää elämää edistäviä arvoja, luo lapsen verkostoon toiveikkuutta ja yhteistyöhön arvostusta ja luottamusta.

KRIISINÄKÖKULMA TURVAKESKUSTELUSSA

Turvan varmistamisen rinnalla kriisinäkökulman mielessä pitäminen on tärkeää. Lapsen seksuaalisen tai muun kaltoinkohteluepäilyn esille tulo on kaikille osapuolille kriisi, joka herättää monenlaisia ristiriitaisia ja vaikeita tunteita, huolta, hämmennystä ja kysymyksiä. Tilan antaminen näille kysymyksille ja kaikille tunteille, tiedon saaminen kriiseihin liittyvistä normaaleista reaktioista sekä tilanteen jäsentäminen yhdessä ammattilaisten kanssa keskustellen luo sisäistä turvaa. Lapsen toipuminen on yhteydessä siihen, kuinka lapsen läheiset ihmiset selviävät ja saavat apua epäilyn esille tuloon liittyvässä kriisissä. Huoltajan ja muiden lähiaikuiden välitön tukeminen ehkäisee epäilyn esille tulemiseen liittyvää traumatisoitumista ja edistää lapsen ja perheen turvallisen ja sujuvan arjen jatkumista tai siihen pääsemistä (Cohen, Mannarino & Deblinger 2006).

LAPSEN HUOLTAJIEN KOHTAAMINEN VASTUULLISINA VANHEMPINA

Mikäli lapsen haavoittavat kokemukset liittyvät huoltajien tekemiseen tai tekemättä jättämiseen, heidät pyritään mahdollisuuksien mukaan kohtaamaan vastuullisina vanhempina ja osana lapsen turvaverkkoa. On syytä painottaa, että turvakeskustelussa ei pyritä etsimään syyllisiä eikä selvittelemään sitä, mitä on tapahtunut, vaan huolehtimaan siitä, että lapseen liittyvät huolet tulevaisuudessa vähenisivät: ”Me emme varmuudella voi tietää, mitä on tapahtunut. Kuinka voisit osoittaa lapsellesi/lastensuojelun sosiaalityöntekijälle/ toiselle huoltajalle, että tulevaisuudessa lapsesi on turvassa ja että uusia sinuun kohdistuneita epäilyjä ei enää tule?”

Usein on hyödyllistä selventää rajoja - mikä on oikein ja mikä väärin, mikä on sopivaa ja mikä ei – sekä sitä, mitä lapsi aikuiselta tarvitsee. Tällaiset asiat voivat olla epäselviä perheessä, mikäli vanhemmilla itseltään puuttuu kokemus hoivattuna olemisesta tai mikäli heidän omissa lähtöperheissään esimerkiksi seksuaalisen tai fyysisen väkivallan seurauksena yksityisyyden rajat ovat hämärtyneet.

On hyvä puhua riittävän konkreettisella tasolla niistä merkeistä, joista voidaan päätellä lapsen olevan turvassa ja asioiden menevän parempaan suuntaan. Toisaalta on hyvä puhua myös niistä merkeistä ja oireista, jotka herättäisivät huolen uudelleen. On tärkeää päästä yhteisymmärrykseen siitä, että lapsella on oikeus puhua huolistaan ja murheistaan ja sopia siitä, ketkä ovat lapsen luottohenkilöitä.

TURVAKESKUSTELUN AJOITUS AKUUTEISSA TILANTEISSA

Akuuteissa tilanteissa, joissa on lastensuojelullista huolta ja joissa on tehty tai tehdään ilmoitus poliisille, turvakeskustelun ajoituksesta on syytä neuvotella eri viranomaisten välillä. Lasten ja perheiden parissa työskentelevillä ammattilaisilla on ollut epäselvyyttä, missä vaiheessa perheelle ja lapselle voi tarjota tukea. Turvan varmistamisessa, turvakeskustelun käymisessä ja kriisiavun tarjoamisessa ei kuitenkaan ole syytä jäädä odottamaan usein pitkäksikin vevynvän oikeudenkäynnin alkamista tai sen lopputuloksia. Lapsen ensimmäinen poliisikuulustelu tai oikeuspsykologinen haastattelu pitää pyrkiä järjestämään viipymättä, jotta lapsi ja hänen lähipiirinsä saavat tarvittavan avun nopeasti ja ilman huolta esitutkinnan häiriintymisestä. Hoitotahon, lastensuojelun ja poliisin välinen mutkaton yhteistyö takaa niin esitutkinnan häiriöttömän suorittamisen kuin lapsen ja perheen tarpeenmukaisen tukemisen ilman tarpeettomia viivytyksiä. Lapsen etu on YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti ensisijainen. Mikäli lapsi yksin tai perheensä kanssa tarvitsee välitöntä tukea, on sitä hänelle annettava. Sujuvassa viranomaisten yhteistyössä myös hoitava taho on aktiivinen ja tuo tarvittaessa havaitsemansa lapsen ja perheen tuen tarpeen ja sen ajoitukseen liittyvät mahdolliset huolet tiedoksi ja keskusteluun poliisin ja lastensuojelun kanssa. Jos lapsi ei vielä ole käynyt ensimmäisessä poliisikuulustelussa tai oikeuspsykologisessa haastattelussa, lapselta ei tällöin aktiivisesti kysellä tapahtuneesta, mutta ollaan valmiita vastaanottamaan lapsen kysymykset, tunteet ja reaktiot. Jos lapsi itse spontaanisti kertoo tapahtuneista, häntä kuunnellaan myötäeläen ja rohkaisten sekä lapsen kertoma kirjaten. Tapahtumien kulun selvittäminen on poliisin tehtävä. Muiden lasten ja perheiden parissa työskentelevien ammattilaisten tehtävä on olla rinnalla kulkijana kriisissä ja turvan luomisessa.

Hyödyllisiä kysymyksiä turvakeskusteluun

- Miten voidaan varmistaa, että lapsi jatkossa on turvassa ja saa tarvitsemansa huolenpidon?
- Mitä kukin lapsen verkostossa oleva voisi tehdä, jotta esille tulleet huolet vähentyisivät?
- Millaista aikuisten puuttumista tai valvontaa tarvitaan?
- Mitä vastuuta lapsen kaltoinkohtelija/kaltoinkohtelijaksi epäilty ottaa lapsen suojelusta?

- Mitä lastensuojelullisia toimenpiteitä tarvitaan lapsen turvan varmistamiseksi?
- Mistä konkreeteista merkeistä voidaan päätellä, että lapsi ei ainakaan enää ole kaltoinkohtelun kohteena ja saa tarvitsemaansa ja riittävää hoitoa?
- Mistä konkreeteista merkeistä voidaan päätellä, että asiat menevät parempaan suuntaan?
- Mitkä konkreetit merkit tai oireet herättäisivät huolen uudelleen?
- Rajojen selkiyttäminen
 - Millainen koskettaminen tai rakkauden osoittaminen on sopivaa ja millainen ei?
 - Miten lapsi itse voi lähestyä toista?
- Mitkä asiat tukevat lapsen ja perheen hyvinvointia?
- Millaisia taitoja, onnistumisia ja voimavaroja lapsella, perheellä ja verkostolla on?
- Millaista tukea kukakin tarvitsee?
- Millaisia myönteisiä kasvatustekijöitä lapsen ohjaamiseen voisi löytyä ja miten huoltajat niissä voisivat harjaantua?
- Mitä tukea sisarukset tarvitsevat?
- Kehen lapsi voi turvautua? Kuka on lapsen luottoaikuinen?
- Kenen kanssa lapsi oppii ja harjoittelee tunne- ja turvataitoja?
- Kuka lapsen kanssa keskustele turvakeskustelun sisällöstä?
- Mitä sovitaan seurannasta?

TURVAKESKUSTELUN LOPUSSA

Turvakeskustelun loppuun kootaan yhteen tehdyt sopimukset ja sovitaan, miten yhteistyötä lapsen parhaaksi jatketaan ja miten tilannetta yhdessä seurataan. Turvakeskustelun hyödyllisyyttä arvioidaan kunkin mukana ol-

leen näkökulmasta: Mikä oli tärkeää ja mikä vähemmän tärkeää? Mikä jäi kesken tai kokonaan vaille huomiota? Mitä kunkin huolelle on tapahtunut? Vähenevätkö ne vai lisääntyivät? On myös tärkeää antaa mahdollisuus purkaa tilanteeseen ja keskusteluun liittyviä tunteita ja sitä, millä mielellä kukin tilanteesta lähtee ja mitä tapahtuu tämän jälkeen? Muutokset tapahtuvat usein hitaasti ja taantumiakin voi tapahtua. Pitkäjännitteisyyttä ja yhteistyötä tarvitaan jatkossakin.

LAPSEN OMIEN TURVATAITOJEN VAHVISTAMINEN – OHJEITA LAPSEN LÄHIAIKUISILLE

Jos lasta on käytetty seksuaalisesti hyväksi tai pahoinpidelty tai on epäily sellaisesta, on tärkeää, että myös lapsi saa opastusta siihen, miten hän itse voi pitää huolta itsestään ja suojata koskemattomuuttaan. Hänen selviytymiskeinojaan ja neuvokkuuttaan vahvistetaan turvallisuutta uhkaavien tilanteiden varalle. Tarkoituksena ei ole, että vastuu lapsen turvallisuudesta säilytettäisiin lapselle itselleen. Lapsi, jonka yksityisyyden rajoja on rikottu, tarvitsee erityisen paljon vahvistusta ja harjoittelua rajojen kunnioittamiseen ja tietoa oikeudestaan fyysiseen koskemattomuuteen ja turvallisen aikuisen saatavilla oloon. Turvataitoja voidaan harjoitella perhekohtaisesti tai myös lapsiryhmässä.

- Vahvista lapsen turvataitoja ja selviytymistä erilaisissa vaaran paikoissa kuten kiusaamisen, alistamisen, väkivallan, houkuttelun ja seksuaalisen hyväksikäytön ja ahdistelun tilanteissa
- Kiitä ja kehu lasta siitä, mitä hän on tehnyt hyvin itsensä suojelemiseksi ja avun pyytämiseksi
- Anna lapselle tietoa hänen oikeudestaan turvalliseen elämään, hänen oikeudestaan
 - oman kehon itsemääräämiseen ja fyysiseen koskemattomuuteen
 - tukeen ja turvallisten aikuisten saatavilla oloon
 - kunnioittavaan kohteluun ja hyvään elämään
 - olemassa oloon ja rakastettuna olemiseen
- Mieti hänen kanssaan, miten hän voisi toimia vaaran paikoissa

- Harjoitelkaa tilanteissa toimimista esim. näytellen tai leikkien nukkien ja symbolien avulla
- Kerratkaa turvaohjeita: 1) Sano EI, 2) Lähde pois, 3) Kerro turvalliselle aikuiselle
- Muita hyödyllisiä ja harjoiteltavia itsestä huolen pitämisen taitoja ovat mm.
 - Sopimattomista ehdotuksista kieltäytyminen
 - Omien tarpeiden ja oman tahdon selkeä ilmaiseminen
 - Rajojen laittaminen sanallisesti (esim. kovan äänen käyttö) tai fyysisesti (pois työntäminen, käden eteen laittaminen)
 - Uhkaavasta tilanteesta pois lähteminen
 - Mitätöivistä, vähätteleivistä ja loukkaavista määrittelyistä irrottautuminen
 - Avun pyytäminen ja luotettavaan aikuiseen turvautuminen

(Lahtinen, Ristimäki & Oikari 2014; Aaltonen 2012; Lajunen ym. 2005; Helama 2005; Laiho, Lampinen, Porras, Kivinen, Aunio, Vuento, Holmberg & Takkunen ym. 2011.)

Tämän artikkelin kirjoittamisessa taustatukea on saatu Jyväskylän ammatti-korkeakoulun Tunne- ja turvataidot – osaamiseksi 2012–2014 hankkeen ns. turvakeskustelutyöryhmältä, jossa työskennelleistä artikkelia ovat kommentoineet asiantuntijalääkäri Anneli Kuusinen K-SSHP:n perusterveydenhuollon yksiköstä, psykologi Kirsi Tiainen ja sosiaalityöntekijä Marjo Makkonen Jyväskylän perheneuvolasta, vanhempi rikoskonstaapeli Heidi Miettinen Sisä-Suomen poliisilaitoksesta ja Jyväskylän poliisiasemalta, hankekoordinaattori Merja Pihlajasaari Läheisväkivallan ehkäisyn kansallinen osaamiskeskus-hankkeesta ja Jyväskylän kaupungista, sosiaalityöntekijä Maarit Pöyhönen K-SSHP:n lastenpsykiatrian yksiköstä sekä lehtorit Riitta Ala-Luhtala ja Sirpa Valkama Jyväskylän ammattikorkeakoulusta. Artikkelia kirjoitettaessa on konsultoitu myös KYS:n lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian tutkimusyksikön psykologia Noora-Maria Ahlia.

LÄHTEET

Eriksson, E. & Arnkil, T. E. 2012. Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. 8. painos. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes), 25.

Lajunen, K., Heljestränd, P. & Heikkinen, A. 2005. Suojakeskustelu lapsen suojaamiseksi seksuaaliselta väkivallalta. Teoksessa Turvataitoja lapsille. K. Lajunen, M. Andell, L. Jalava, K. Kemppainen, M. Pakkanen & M. Ylenius-Lehtonen. Stakes, 219–223.

Aaltonen, J. 2012. Turvataitoja nuorille. Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ehkäisyyn. Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen verkkosivut. Viitattu 22.11.2014. <http://www.thl.fi>.

Cohen, J., Mannarino, A.P., Deblinger, E. 2006. Treating Trauma and Traumatic Grief in Children and Adolescents. New York: The Guilford Press.

Helama, S. 2005. Pidän huolta itsestäni. Opas erityisryhmien käyttöön. Suomen Kuntaliitto ja Lastensuojelun Keskusliitto.

Lajunen, K., Andell, M., Jalava, L., Kemppainen, K., Pakkanen, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2005. Turvataitoja lapsille. Helsinki: Stakes.

Laiho, M., Lampinen, K., Porras, K., Kivinen, T., Aunio, M., Vuento, M., Holmberg, Y. & Takkunen, H. 2011. Suojele minua kaikelta. Tietoa internetin ja digitaalisen median osuudesta lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön lasten kanssa ja heidän hyväkseen toimiville ammattilaisille. Viitattu 22.11.2014. <https://www.pelastakaalapset.fi>.

Lahtinen, P., Ristimäki, E. & Oikari, H. 2014. Tunne- ja turvataitokasvatuksen nettimateriaali. Onerva Mäen koulu. Viitattu 22.11.2014. <https://www.jamk.fi/tuta>.

7 KOULUTUS AMMATTIHENKILÖIDEN TUNNE- JA TURVATAITOJEN OSAAMISEN VAHVISTAMISEKSI

Sirpa Valkama & Kaija Lajunen

Ammattihenkilöiden tunne- ja turvataito-osaaminen vahvistaa henkilön taitoja toimia turvataitokasvattajana, työyhteisönsä tunne- ja turvataitokouluttajana sekä aiheeseen liittyvien suunnitelmien kehittäjänä ja toteuttajana. Jos viisi- kahdeksan vuotiailla lapsilla on mahdollisuus oppia esikoulussa oman käytöksensä säätelyä, vähenee lasten ongelmien kohtaaminen (Johnson 2006). Lapsi tarvitsee aktiivisesti koko ajan kasvatusta oppiakseen taitoja kuinka toimia erilaisissa tilanteissa (Miltenberger & Thiesse-Duffy 1988). Lapsen oikeudet, kuten kunnioituksen kokeminen, oikeus olla rakastettu, oikeus saada tietoa ja oikeus ruumiilliseen koskemattomuuteen ohjaavat tunne- ja turvataitokasvatuskoulutusta. Osaava tunne- ja turvataitoalan ammattilainen tunnistaa lapsen kohdistuvan huoltilanteen, hän pystyy moniammatilliseen yhteistyöhön sekä ottamaan huoliasiat esille vanhempien kanssa käytävissä keskusteluissa.

Tunne- ja turvataitokoulutusta on toteutettu työpajatyypisenä monimuoto-opetuksena (3 tai 5 op). Ammattihenkilöiden koulutuksen tavoitteena on kouluttaa turvataitokasvatuksen osaajia. Koulutukseen osallistujat ovat olleet sosiaali- ja terveysalan sekä varhaiskasvatuksen ja opetuksen ammattihenkilöitä. Koulutusprosessi on kestänyt puoli vuotta sisältäen lähipäiviä noin kerran kuukaudessa. Etäjakson aikana prosessia on ylläpitänyt osallistujan omaan sekä työyhteisöön liittyvät tunne- ja turvataito-osaamiseen tähtäävät tehtävät. Koulutusprosessin aikana osallistuja on suunnitellut uuden työvälineen. Työväline ja koulutuksessa hankittu osaaminen on ollut tavoitteena siirtää osaksi työyhteisön käytänteitä. Koulutuksessa on ollut keskeistä luoda luottamuksellinen ja turvallinen ilmapiiri sekä kaikkia osapuolia kunnioittava lähestymistapa. Edellä mainitut elementit ovat lisänneet opiskeluun sitoutumista ja luottamusta käsitellä koulutuksen sensitiivisiä aiheita (Jyväskylä 2010a).

PEDAGOGISET RATKAISUT TUNNE- JA TURVATAITOKOULUTUKSESSA

Ammattilaisten koulutusta pyritään toteuttamaan lasten turvataitokasvatuksen hyviksi havaittujen periaatteiden mukaisesti. Turvataitokasvatuksessa tehdään näkyväksi lapsen onnistumiset ja häntä autetaan löytämään selviytymiskei-

noja erilaisissa tilanteissa. Lapselle syntyy kokemus voimaantumisenesta mikä vahvistaa lapsen itsetuntoa. Lapsille on luontaista leikkiminen, piirtäminen, satujen kuunteleminen ja niihin eläytyminen, omien tarinoiden kertominen ja roolileikkien leikkiminen. Turvataitokasvatusta toteutettaessa huomioidaan lapselle mieluisia toimintatapoja. Toiminnalliset ja kokemukselliset menetelmät sekä yhteistoiminnallisuus auttavat lasta löytämään uusia toimintatapoja hänelle vieraissa tilanteissa. Aikuisen rooli on toimia oppaana, mikä painottuu kuuntelemiseen, rohkaisemiseen, asioiden yhteen kokoamiseen ja dokumentointiin. Aikuisen asiantuntijuus tunne- ja turvataidoissa luo perustan asioiden käsittelylle.

Ammattihenkilöiden Turvaa lapsen elämään tunne- ja turvataitokoulutus on perustunut kokemukselliseen ja konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen. Keskeisiä menetelmiä ovat olleet toiminnalliset ja kokemukselliset menetelmät sekä yhteistoiminnallisuus sisältäen voimavaraistavia ja sosiokonstruktivistisia elementtejä. Tunne- ja turvataitojen teoreettinen sisältö perustuu monitieteiseen lähestymistapaan.

Koulutuksessa käytetty voimavaraistava (Kukkonen-Lahtinen 2011; Katajainen, Lipponen & Litovaara 2003; Dolan 1998) ja sosiokonstruktioivinen (White 2008; Burr 1995) työskentelyote toivotaan näkyvän lasten turvataitokasvatuksen toteuttamisessa. Sosiaalisen konstruktioivismin periaate näkyy mm. lasten ajankohtaisten asioiden ja kysymysten arvostamisena sekä lasten osallisuuden ja oman oivaltavuuden korostamisena. Voimavaralähtöisyys korostaa lapsen ja perheen vahvuuksia sekä perheen itsemääräämisoikeutta. Näkökulma soveltuu hyvin kaikille perheiden kanssa työskenteleville ammattihenkilöille. Voimavaralähtöisiä menetelmiä pyritään käyttämään yhä enemmän terveyttä ja hyvinvointia edistävissä toiminnoissa. Valtioneuvoston asetuksen (380/2009) soveltamisohjeet kuvailevat voimavaraistavia menetelmiä ja ohjeissa suositellaan voimavaraistavien menetelmien käyttöä muun muassa osana neuvolan terveyden edistämisen työtä. (Asetus 28.5.2009/380).

Voimavaraistava näkökulma kehittää ja vahvistaa osallistujien olemassa olevia, positiivisia, vuorovaikutusta edistäviä ominaisuuksia sekä auttaa heidän itsetuntemustaan toimia tunne- ja turvataitoammattilaisina. Voimavaraistava vuorovaikutus (Kukkonen-Lahtinen 2011) lisää voimaantumisen kokemusta, mikä luo innostusta ja rohkeutta ilmaista itseään. Antonovskyn mukaan (1987a) koherenssin tunne on voimaantumisen tunne, joka vahvistaa itsetuntoa, luo tyytyväisyyden tunnetta, iloa ja vahvaksi itsensä kokemista.

Toiminnalliset ja kokemukselliset menetelmät koulutuksessa tarkoittavat, että koulutuksessa käytetään erilaisia tapoja työskennellä. Tavoitteena on erityisesti osallistujan oman itsereflektion lisääntyminen tunnistaa omia asen-

teitaan, vahvistaa eläytyvää, voimavaraistavaa vuorovaikutusta sekä toiminnan spontaaniutta. Spontaanius ei ole impulsiivisuutta vaan tarkoituksenmukaista tavoitteeseen pyrkivää luovaa toimintaa. Morenon mukaan (1978) spontaanius edistää itseymmärryksen lisääntymistä. Itseymmärryksen lisääntyminen merkitsee myös energian vapautumista rooleista, joihin on sitonut energiaa. Energiaa sitova tila voi toimia esteenä uuden oppimiselle. Spontaanius on luovaa ja persoonallista (Aitolehti & Silvola 2008). Tavoitteellisesti ohjatut toiminnalliset menetelmät rikastuttavat reflektiota ja dialogisuus – vastavuoroisuus rakentuu menetelmän sisään. Reflektion avulla merkityssuhteita on mahdollista muuntaa ja avartaa uudeksi tiedon näkökulmaksi sekä taidoiksi ja asenteiksi käytännön toiminnassa.

Toiminnalliset ja kokemukselliset menetelmät saavuttavat kokemuksen syvällisetkin kerrokset, jotka saattavat jäädä muutoin saavuttamatta (Alhainen, Kansanaho, Ahtiainen, Kangas, Soini & Soininen 2011). Toiminnallisen menetelmän käyttö edellyttää aina ohjaajan ymmärrystä siitä, miksi juuri tätä menetelmää käytetään nyt. Toiminnallisiin ja kokemuksellisiin menetelmiin kuuluu muun muassa kuvien ja symbolien käyttö, liike ja musiikki, kirjoittaminen, piirtäminen sekä erilaiset pari- ja ryhmätyöharjoitukset, sosiometriset harjoitukset ja ns. tyhjän tuolin käyttäminen. Toiminnallisissa menetelmissä on ns. lämmittely/viritysharjoituksia, joiden tehtävänä on virittää osallistujia käsiteltävään aiheeseen. Virittäytyminen aiheeseen motivoi, herättää kiinnostusta sekä edistää spontaanisuutta. Menetelmän valintaa ohjaa ohjaajan osaaminen ja toiminnan tavoite.

Tunne- ja turvataitokoulutuksessa on tavoitteena, että osallistujat tarkastelevat omia asenteitaan ja tunteitaan eri ilmiötä kohtaan. Tunne- ja turvataidon ammattilainen joutuu kohtaamaan muun muassa väkivaltaan liittyviä ilmiöitä. Hänen tehtävänä on opettaa lapselle selviytymiskeinoja, lapsen kohdatessa kaltoinkohtelua, kuten kiusaamista, erimuotoista väkivaltaa, viettelyä tai seksuaalista hyväksikäyttöä. Koulutuksessa pyritään tunnistamaan omia asenteita ja tunteita mikä auttaa kohtaamaan tapahtumia ammatillisesti. Rohkeus nähdä ja kuulla sekä tarttua vaikeisiin asioihin lisääntyy.

Ammattihenkilöiden koulutuksessa rakennetaan tietoa ja osaamista vuorovaikutuksellisisa prosesseissa yhdessä. Sosiokonstruktivismi (Kauppila 2007) korostaa tiedon rakentumista yhteisessä vuorovaikutuksessa merkityksiä rakentaen. Turvallisessa ryhmässä voi ihmetellä ilman mokaamisen pelkoa. Ryhmäläiset luovat koulutuksessa tavoitteita sekä itselleen että työyhteisölleen. Koulutus on suonut myös mahdollisuuden tutustua toisten ammattilaisten työtehtäviin ja tiivistää yhteistyötä kohti yhteistä tunne- ja turvataitokasvatuksen päämäärää.

TURVAA LAPSEN ELÄMÄÄN KOULUTUKSEN TAVOITTEET JA KESKEISIÄ TEEMOJA

Koulutuksen tavoitteena on vahvistaa ammattihenkilöiden valmiuksia

- 1 kohdata väkivaltaan liittyviä ilmiöitä ja auttaa lasta sekä perhettä tarvittaessa jatkohoitoon
- 2 auttaa lapsia suojautumaan hyväksikäytöltä ja pitämään huolta omista rajoistaan, lisäämään lasten itseluottamusta ja itsetuntemusta sekä hyviä kaverisuhteita
- 3 lisäämään tietämystä siitä, miten parantaa lasten turvaa ja suojaa
- 4 toimia yhteistyössä perheiden ja muiden ammattilaisten kanssa pyrkimyksenä lisätä lapsen turvaa ja suojaa
- 5 soveltamaan tutkittua tietoa aihepiiristä omaan työkontekstiin
- 6 kehittämään uusia työvälineitä ja toimintamalleja lapsen ja perheiden hyvinvoinnin edistämiseen
- 7 turvataitokasvatuksen suunnitteluun ja toteutukseen

Tunne- ja turvataitokoulutuksen keskeisiä teemoja:

- Lasten oikeudet
- Lapsen itsearvostuksen ja itseluottamuksen tukeminen
- Turvataitokasvatus lasten turvallisuuden vahvistamisessa
- Väkivaltakokemukset ja niiden vaikutukset
- Lapsen tukeminen vaikeissa kokemuksissa
- Lapsen kanssa puhuminen
- Lapsen seksuaalinen kehitys – milloin on syytä huoleen ja milloin ei?
- Huolen puheeksi ottaminen ja yhteistyö vanhempien kanssa
- Toimintatavat huolen herätessä
- Turvakeskustelu lapsen suojan vahvistamiseksi

Hankkeeseen liittyvä pilottikoulutus (3 op) toteutettiin 2012 joulukuusta 2013 toukokuuhun. Moniammatillinen osallistujaryhmä (23) oli kaikki naisia. He olivat sosiaali- ja terveys, kasvatusta- sekä opetusalan ammattilaisia.

Koulutuksen palautekyselyssä käytettiin JAMKin täydennyskoulutuksessa yleisesti käytettäviä kysymyksiä. Koulutukseen osallistui 23 henkilöä ja 21 henkilöä vastasi kyselyyn. Arviointiasteikko oli 1–5, yksi vastasi arvosanaa huono ja viisi vastasi arvosanaa erittäin hyvä. Koulutuksen toteutuksen kokonaisuutta arvioiva arvosana oli 4,43. Kouluttajat saivat osallistujilta palautteiden korkeimman arvion 4,67. Matalin arvo 3,14 tuli kysymykseen, jossa osallistuja joutui arvioimaan omaa panostustaan koulutukseen. Koulutuksen hyötyä omaan työhön pyydettiin myös arvioimaan ja vaikutus muutoksiin työssä oli 3,62. Vaikka koulutus koettiin hyväksi, vaikutus työyhteisöön koettiin vähäiseksi samoin oma panostus. Tulos voi kertoa työyhteisöiden kiireellisyydestä, työn aikana on vaikea paneutua työn ulkopuolelta tuleviin tehtäviin, samoin työyhteisöön muutosten vieminen ei näyttäisi onnistuvan helposti. Koulutus koettiin monipuoliseksi ja osanottajien moniammatillisuus oli hyvä osallistujien mielestä. Koulutus tarjosi mahdollisuuden oppia toisen työstä ja saada uusia näkökulmia. Ennaltaehkäisevä näkökulma koettiin tärkeäksi. Koulutuksen pedagogiset menetelmät toimivat osanottajien mielestä hyvin. Henkilökohtaisesti koettiin oman herkkyyden kasvaneen havaita tunne- ja turvataitoaihepiiriin liittyviä tapahtumia arjen vilinässä sekä rohkeuden lisääntyneen ottaa asiat esille. Koulutuksessa saatiin uutta tietoa ja uusia taitoja sekä malleja miten toimia erilaisissa tilanteissa. Näitä malleja voitiin viedä omaan työhön ja työyhteisöön.

Avoimet kysymykset valaisivat osallistujien henkilökohtaisia ajatuksia koulutuksesta, josta muutamia esimerkkejä:

”Ehyt kokonaisuus. koulutus sopivalle ajalle mitoitettu. Hyvät ohjaajat. Työläs osin: omalla ajalla tuli tehtyä vaikka on osa työtä. Tosin sekin oli mielekästä. Moniammatillisuus tärkeä. Koulutus oli hyvin suunniteltu. Koulutus monipuolinen, hyödynnettiin osallistujien ammattitaitoa, aivan loistavat pedagogiset oppimismenetelmät käytössä. Tärkeitä asioita. Ennaltaehkäisevä näkökulma on tärkeä. Toisaalta jo tuttua asiaa.”

”Olen saanut vahvistusta ajatuksilleni ja paljon myös tietoa ja rohkeutta puuttua asioihin. Sain uutta tietoa ja uusia työmalleja/työskentelymalleja. Osaan ottaa puheeksi. Tiedän lasten oikeuksista enemmän. Opin konkretisoimaan asioita lapsen näkökulmasta. Monimuotoisuus hyvä. Kontaktijaksoja oli sopivasti. Etäjaksojen tehtävät tulivat ehkä liian viime tipassa. Hyöty työssä, koulutusten myötä olen saanut työkaluja työhöni mitä ei ole ollut lainkaan tällä saralla.”

Koulutuskokonaisuus sai hyvää palautetta, minkä vuoksi JAMK jatkaa koulutuksen kehittämistä. JAMK on toteuttanut myös kouluttajakoulutuksen, jossa opiskeli viisi ammattihenkilöä, joilla jokaisella oli perusopinnot tunne- ja turvataidoista. Kouluttajakoulutus (3 op) toteutettiin syksyllä 2013–kevällä 2014. Kouluttajakoulutuksen arviointi oli laadullista. Koulutuksen koettiin lisäävän taitoa toimia kouluttajana, huomattiin omat voimavarat ja vahvuudet, mutta myös omat heikkoudet ja niiden ymmärtäminen lisääntyi. Koulutuksesta sai hyvän tietopaketin omaan koulutustoimintaan. Ryhmän pienuus koettiin sekä haittana että hyödyllisenä. Isompi ryhmä olisi rikastuttanut keskustelua mutta pienempi ryhmä mahdollisti syvällisemmän asioiden reflektoinnin. Koulutuksessa käytännön harjoittelu oli mahdollista omassa työssä. Innostus viedä asioita eteenpäin lisääntyi koulutuksen myötä.

LÄHTEET

Asetus 28.5.2009/380. Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta. Viitattu X.X.2014. [Http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090380](http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090380).

Aitolehti, S. & Silvola, K. 2008. Suhteiden näyttämöt. Näkökulmia psykodraamaan s. 30, 35–36. Duodecim.

Antonovsky, A. 1987 Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well. San Francisco: Jossey-Bass.

Alhanen, K., Kansanaho, A., Ahtiainen, O., Kangas, M., Soini, T. & Soininen, J. 2011. Työnohjauksen käsikirja, 112–113. Helsinki: Tammi.

Burr, V. 1995. An Introduction to Social Constructionismi, 33–34. New York: Routledge.

Dolan, Y. 1998. Pieni askel. Tie hyvään elämään traumaattisen kokemuksen jälkeen, 37–67. Lyhytterapiainstituutti Oy.

Johnson, D. L. 2006. Parent-Child Development Center Follow-up Project: Child Behavior Problem Results. The Journal of Primary Prevention, Vol. 27, No.4, July 2006. DOI: 10.1007/s 10935-006-0040-1.

Kauppila, R. A. 2007. Ihmisen tapa oppia, 35. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Katajainen, A., Lipponen, K. & Litovaara, A. 2003. Voimavarat käyttöön, 84–95. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kukkonen-Lahtinen, L. 2011. Ratkaisu- ja voimavarasuuntautunut työmenetelmä, 495–504. Teoksessa: Pihlaja, John (toim.) 2011. Ratkaisukeskeistä psykoterapiaa oppimassa. Osa II. Helsingin Psykoterapiainstituutti.

Miltenberger, R. G. & Thiesse-Duffy, E. 1988. Evaluation of home-based programs for teaching personal safety skills to children. *Journal of Applied Behavior analysis* 1988, 21, 81–87 Number 1.

White, M. 2008. Karttoja narratiiviseen työskentelyyn. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 62.

MUUTA KIRJALLISUUTTA

Karp, M., Holmes, P., Brandshaw, T. (Preface by Moreno, Z. T.) 1998. *Handbook of Psychodrama*. Rutledge. London. New York.

Elliott, M. 1989, 1990. *The Kidscape Training Guide*.

Helama, S. 2005. *Pidän huolta itsestäni. Opas erityisryhmien käyttöön*. Suomen Kuntaliitto ja Lastensuojelun Keskusliitto.

Herttua-Ruuskanen, M., Kemppainen, K. & Paatero, S. 2003. *Pidän huolta itsestäni. Turvataitokasvatuksen materiaalia noin 12-vuotiaille*. Kotkan turvakasvatustyöryhmä.

Juvonen, A. 1994. *Skidikantti. Lastensuojelun keskusliitto*

Kellerman, P. F. foreword by Moreno, J. D. 1992. *Focus on Psychodrama, Therapeutic Aspects of Psychodrama*. Jessica Kingsley Publishers London and Philadelphia.

Kemppainen, P. & Rouvinen-Kemppainen, K. 1998. *Tee jotakin toisin*. Vantaa.

Kemppainen, K. & Pakkanen, M. 2002. *Tenavien Turva Taito*

Lajunen, K., Andell, M., Jalava, L., Kemppainen, K., Pakkanen, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2005. *Turvataitoja lapsille. Turvataitokasvatuksen oppimateriaali*. Helsinki: Stakes.

Laitila, A. 2004. Dimensions of Expertice in Family Therapeutic Process. Studies in Education, Psychology and Social Research 247. Jyväskylä.

Lindqvist, M. 1990. Auttajan varjo. Helsinki: Otava.

Mezirow, J. toim. 1995. Uudistuva oppiminen. Helsinki: Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Nilssonne, Å. 2005. Kuka ohjaa elämääsi? Tietoisuustaidot arjen apuna. Helsinki: Edita.

Punkanen, M. 2009. Työnohjaus muutoksen moottorina. Helsinki: Tammi.

Stenberg, H. 1996. Psykodraaman tarkastelua psykoterapiana – teoreettinen ja kokemuksellinen näkökulma. Tutkielma psykodraamaohjaajatutkintoa varten.

Wegner, E. 1998. Community of Practice. Learning, Meaning and Identity. Cambridge: Cambridge University Press.

Williams, A. 2000. Visuaalinen ja toiminnallinen työnohjaus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Vilen, M., Leppämäki, P. & Ekström, L. 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosi-aali- ja terveysalalla. Helsinki: WSOY.

8 TUNNE- JA TURVATAIDOT OSAAMISEKSI -HANKKEEN ARVIOINTIA

Sirpa Valkama & Riitta Ala-Luhtala

Hankkeen arviointiin käytettiin PRECEDE-PROCEED (PP) -mallia (Räsänen 2010) mukaillen. PP-mallin keskiössä on asiakaslähtöisyys, mikä on oleellista TuTa-hankkeessa, jossa lapsi on kaiken toiminnan keskiössä. PP-malli sopii hyvin ennaltaehkäisevän hyvinvointia edistävän intervention suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Precede vaiheessa TuTa-hankkeessa kerättiin tietoa tunne- ja turvataitoihin liittyen tilastoista, ammattihenkilöiltä erilaisissa kokoonpanoissa, kirjallisuudesta ja arvioitiin osaamisen ja työmenetelmien kehittämisen tarvetta. Precede vaiheessa kootun tiedon varassa lähdettiin suunnittelemaan ja toteuttamaan hankkeen prosessia, erilaisia työtapoja ja tavoitteita. Hankkeeseen perustettiin erilaisia työryhmiä. Ryhmät tuottivat toiveita ja tavoitteita hankkeen toiminnalle. Hankeprosessin edetessä, Proceed vaiheessa, arvioitiin toimintoja ja tavoitteita, hankkeen tavoitteiden suuntaisesti. Toimintojen arviointiin käytettiin erilaisia arviointimenetelmiä kuten focus group ryhmähaastattelu, ammattiryhmille suunnattuja teemahaastatteluja ja koulutukseen osallistuneilta ammattihenkilöiltä pyydettiin palautetta JAMKin täydennyskoulutuksen palaute- ja arviointilomakkeella. Vanhempainillan arviointiin käytettiin SWOT-analyysiä. Webropol -kyselylomaketta käytettiin hankkeen loppupuolella hankkeeseen osallistuneille. Koko hankeprosessin ajan suunnattiin saatua tietoa lapsen turvan rakentamiseen.

Hankkeen aloitusvaiheessa kokoontuvien ryhmien tuottamissa tavoitteissa toivottiin tunne- ja turvataito-osaamista kehitettävän seuraavanlaisesti:

- uudistettava lasten tunne- ja turvataitokasvatusmateriaalia, joka olisi helposti saatavilla esimerkiksi virtuaalipankista,
- vahvistettava ammattihenkilöiden osaamista jatkuvalla koulutuksella
- sekä lisäämällä aihepiirin kouluttajia
- lisäämällä ammattiin valmistaviin opintoihin tietoa tunne- ja turvataitokasvatuksesta
- tekemällä lasten oikeudet tutuiksi
- tarjoamalla kaikille lapsille tunne- ja turvataitokasvatusta

- lisäämällä ammattihenkilöiden osaamista tunnistaa kiusaaminen ja siihen puuttumista
- antamalla vanhemmille/huoltajille tietoja, taitoja sekä toimintamalleja, joilla lapsia voidaan suojella lasten kasvua ja kehitystä vaarantavilta tekijöiltä.

Esimerkki alkuopetuksen opettajan haastattelusta prosessin alkuvaiheessa

”Esimerkiksi alkuopetuksen opettajat tarvitsevat osaamista miten tunne- ja turvataidot otetaan puheeksi vanhempien kanssa ja miten he ohjeistavat asian käsittelyä kotona. Opettajilla ei ole välttämättä oikeaa käsitystä tunne- ja turvataitokasvatuksesta”. ”Erityisopettajan näkökulmasta näyttää siltä, että turvataitojen puheeksi ottaminen kotona voi olla vaikeaa, koska vanhemmat eivät halua rikkoa lapsen maailmaa”. ”Vanhemmat kaipaavat ohjeita tällaisiin tilanteisiin esimerkiksi vanhempainiltojen välityksellä”.

Lisää ohjeita kaivattiin myös perheväkivallan kohtaamiseen sellaisessa tilanteessa, jossa lapsen nähdään oirehtivan jostakin asiasta, mutta ei tiedetä mistä on kyse. Miten tällaista asiaa voi selvittää ja miten asian voi huomioida hienovaraisesti? Lapsen kohtaaminen tilanteessa, jossa lapsi puhuu kaltoin-kohtelusta voi olla vaikeaa. Tähän voisi olla vielä tarkemmat käytännön ohjeet, kuten esimerkiksi siihen, miten voi kohdata lapsen surua.

Asiantuntija Kaija Lajunen perehtyi (2010) tunne- ja turvataito-osaamisen sen hetkisiin haasteisiin Suomessa. Hänen esittämiään toimenpiteitä on huomioitu hankkeen toteuttamisessa. Lajusen esittämät toimenpiteet: Ryhdytään toimenpiteisiin yhden tai useamman turvataitokasvatuksen kehittämisestä, koordinoinnista ja kouluttamisesta vastuuta kantavan tahon löytämiseen.

- Aktivoidaan turvataitokasvatuksen asiantuntijaverkosto järjestämällä yhden päivän tapaaminen turvataitokasvatuksen edelleen kehittämiseksi ja levittämiseksi.
- Tehdään lasten turvataitokasvatuksen oppimateriaalia sähköisessä muodossa. Nettiversio pohjautuu Turvataitoja lapsille -oppimateriaaliin ja sen tekemisessä huomioidaan materiaalin päivittämistarpeet niin kuvituksen kuin sisällön osalta (mm. digitaalinen media ja nettiturvallisuus, lähisuhde- ja perheväkivalta) ja johon liitetään myös uutta yläluokkalaisten ja erityistä tukea tarvitsevien oppimateriaalia. Materiaali tehdään myös ruotsinkielisenä.

- Laaditaan turvataitokasvatuksen oppimateriaalia yläluokkalaisten lasten ja nuorten ohjaukseen.
- Laaditaan turvataitokasvatuksen oppimateriaalia kielihäiriöisten ja viittomakielisten lasten ja nuorten ohjaukseen.
- Mallinnetaan ”riskikäyttäytymistä” osoittaville nuorille erillisiä tyttöjen ja poikien turvataitokasvatuksen ryhmäohjelmia.
- Laaditaan vanhemmille lasten turvataitokasvatuksen infopaketti niin suomenkielisenä kuin ruotsinkielisenä.
- Järjestetään vuosittain monitoimijaisia turvataitofoorumeita.
- Mallinnetaan turvataitokasvatuksen täydennyskoulutuksia lasten parissa työskenteleville ammattilaisille.
- Järjestetään kouluttajakoulutusta.
- Lastensuojelun ja sijaishuollon ammattilaisille järjestetään kohdennettua täydennyskoulutusta seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten turvallisuuden ja turvataitojen vahvistamiseksi.

(Lajunen 2010.)

PROSESSIN ETENEMINEN

Kootun tiedon perusteella luotiin hankkeelle tarkennettu toimintasuunnitelma, työtavat sekä tavoitteet peilaten toimintoja hankkeen päämäärään. Punaisena lankana toimivat lasten oikeudet, lapsilähtöisyys ja ennaltaehkäisevä tunne- ja turvataitotoiminta. TuTa-hankkeelle valittu ohjausryhmä ehdotti pilottialueeksi Jyväskylän kaupungin Vaajakosken taajamaa. Pilottialueen sosiaali- ja terveydenhuollon päälliköiden tapaaminen tapahtui suuryhmässä keväällä 2012, jolloin koottiin erityistarpeita ja tarkennettiin hankkeen tavoitteita edelleen keskeisiltä ammattiryhmiltä kuten terveydenhoitajat, koulukuraattorit, koulupsykologi, lastensuojelu, varhaiskasvatuksen henkilökunta, ala-koulun opettajat ja perheneuvolan työntekijät. Tunne- ja turvataitojen kehittämisestä erityislapsille käytiin neuvotteluita Haukkarannan (nyk. Onerva Mäen) koulussa päälliköiden ja henkilökunnan kanssa sopien yhteisestä päämäärästä ja toimintatavoista hankkeeseen liittyen. Yhteistyö jatkui koko hankkeen ajan aktiivisena. Tulokseksi syntyi nettimateriaali erityisryhmille tunne- ja turvataidoista JAMKIn TuTa-

verkkosivuille. Keväällä 2012 sovittiin myös yhteistyöstä Jyväskylän yliopiston varhaiskasvatuksen ja alkuopetuksen professoreiden kanssa. Yhteistyö kantoi nopeaa tulosta ja kehitettiin opetuspaketit neljä tuntia tunne- ja turvataitoja kaikille sosiaali- ja terveysalan opintoihin tuleville JAMKiin opiskelijoille sekä 5 op yhteistyönä toteuttavina opintoina yliopiston, varhaiskasvatuksen ja alkuopetuksen opiskelijoille. Materiaalityöryhmä työskenteli koko hankkeen ajan ja Turvataitoja lapsille kirjan sisällön uudistaminen menee THL:n julkaisemaan (vuoden 2015 aikana) lapsille suunnattuun Tunne- ja turvataitoja lapsille kirjaan. Kolmannen sektorin kanssa neuvoteltiin Tunne- ja turvataitoja lapsille kirjan sisällön uudistamisesta ja konsultoinnista. Mukana olivat Pelastakaa Lapset ry, Suomen Mielenterveysseura ja Väestöliitto.

Hankkeen ohjausryhmä edisti hankkeen tavoitteita arvioiden ja visioiden toimintaa. Ohjausryhmässä mukana oli mukana asiantuntijoita sosiaalipalvelusta, lapsiasiavaltuutetun toimistosta, varhaiskasvatuksesta, koulusta ja Pesäpuu ry:stä sekä JAMKin henkilökuntaa. THL:n kanssa rakennettiin yhteistyötä toteuttamalla vuosittain (2012, 2013, 2014) kansallinen tunne- ja turvataitoverkostofoorumi Helsingissä. Osallistujia oli keskimäärin 40 moniammatillisia lasten kanssa työskenteleviä ammattihenkilöitä eri puolelta Suomea. Jyväskylässä toteutettiin hankkeen päättöseminaari, johon osallistui noin 170 henkilöä.

Hankkeen työryhmiin kutsuttiin asiantuntijoita arvioitujen tarpeiden mukaan esimerkiksi turvakeskusteluryhmään KYSin lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian tutkimusyksikön henkilökuntaa, jotka kommentoivat turvakeskustelutyöryhmän tuotoksia, Jyväskylän poliisi sekä Jyväskylän sairaanhoitopiirin lastenpsykiatrian sosiaalityöntekijä ja asiantuntijoita Jyväskylän ja Äänekosken perheneuvoloista. Hankkeen tavoitteeksi esitetty palvelupolun rakentaminen suuntautui prosessin etenemisen myötä lapsen turvan rakentamiseen tuotettaviin toimintamalleihin. Turvakeskusteluryhmä kokoontui koko hankkeen ajan ja loi turvakeskustelumallin sekä toimintamallin kuinka puhua lapsen ja vanhempain kanssa huolen eri tilanteissa. Ryhmä päivitti turvakeskustelumallin (Tähän lisätään taittovaiheessa sivunumero – ks. X) Hankeprosessin edetessä, vuosina 2013–2014 arvioitiin toimintoja ja tavoitteita mm. SWOT analyysillä (vanhempainillan toteutus), teemahaastatteluilta (terveydenhoitajia, sosiaalialan työntekijöitä, varhaiskasvatuksen henkilökuntaa), focus group -ryhmähaastattelulla (terveydenhoitajia, sosiaalityöntekijä, perhetyöntekijöitä, perheneuvolan henkilökuntaa) ja erillisellä koulutuksen arviointilomakkeella hankkeessa kouluttautuneita ammattihenkilöitä (tunne- ja turvataitokoulutus). Kouluttajakoulutukseen osallistujat arvioivat koulutautumistaan avoimella kysymyksellä ”Mitä opin tunne - ja turvataitokouluttajakoulutuksessa”.

Esimerkki kootusti SWOT-analyysistä alakoulun vanhempainillan toteutuksesta vastaavalle moniammatilliselle työryhmälle keväällä 2013:

Vanhempainiltaa toteuttavan ryhmän vahvuus oli moniammatillisuus ja monen alan vankka sekä laaja-alainen osaaminen. Ryhmän jäsenillä oli vahva motivaatio saattaa lasten tunne- ja turvataitoja perheiden tietoisuuteen. Työryhmän vahvuutena oli myös kiinnostus toiminnalliseen lähestymistapaan asioiden opettamisessa. Projektin vahvuutena oli myös selkeä aikataulutaminen ja työnjako sekä niihin sitoutuminen. Lisäksi vahvuutena oli luotto toistensa ammattitaitoon ja avoin, keskusteleva ilmapiiri. Usko aiheen tärkeyteen lisäsi myös uskoa projektin onnistuneeseen toteutumiseen. Projektin mahdollisuuksia oli projektin ulkopuolisten kontaktien, kuten Lapsiasiainvaltuutetun kanssa tehty yhteistyö ja sen jatkojalostus. Lapsiasiainvaltuutetulta saatiin monenlaista materiaalia lasten oikeuksista ja vaikuttamismahdollisuuksista. Lastensuojeluliitolta saatiin tukea ja vinkkejä vanhempien kasvatustuuseen. Kiinnostusta projektin myötä heräsi myös paikallislehdessä sekä Opettaja-lehdessä, jotka tekivät lehtiin erityisopettajasta teemahaastattelun lasten tunne- ja turvataitojen tiimoilta. Näiden kanavien avulla toteutettu vanhempainilta sai myös valtakunnallista näkyvyyttä. Heikkoutena projektissa oli työryhmän päivittäisten töiden hajanaisuus. Palavereiden ulkopuolinen tiedonvaihto ja keskustelu tapahtuivat vain sähköpostin välityksellä. Projektin aikana uhkatekijöiksi nousivat lähinnä toiminnan (vanhempainilta) saavutettavuus perheiden keskuudessa. Suoritettu markkinointi ei tuottanut riittävää tulosta.

Esimerkki sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten focus group -ryhmähaastattelun tuloksista helmikuussa 2014:

Kysymys 1. Miten turvataidot näkyvät työssäsi?

Ryhmän mielestä koulun terveystarkastuksiin on tullut muutoksia, nyt otetaan puheeksi turvataitoja ja seksuaalisuutta. Keski-Suomen kunnissa tunne- ja turvataidot ovat esillä ammatillisissa työryhmissä (läheisväkivaltaprojekti), mutta tunne- ja turvataitomateriaalia tunnetaan huonosti. Lasten ja perheiden ennaltaehkäisevä työ on mennyt eteenpäin, julkisissa palveluissa tunne- ja turvataidot ovat osa ennaltaehkäisevää työtä. Neuvoloissa ja perheyössä tunne- ja turvataidot ovat esillä. Huoli kohdistuu seksuaalisesti kaltoinkohdeltuihin lapsiin, saavatko he riittävästi tukea ja apua? Voimavarat suunnataan kaltoinkohteluopäilyjen tutkimiseen ja selvittelyihin seksuaali-

terveyden puheeksi ottaminen on lisääntynyt. Kouluttautumisen todetaan auttavan sekä tunne- ja turvataitojen että seksuaaliterveyden puheeksi ottamista. Neuvolatyössä ongelmaksi koettiin työn mitoittaminen. Moniammatillinen yhteistyö ei aina toimi, yhteistyössä tulee vaikeuksia mm. silloin kun lapsella on kaksi perhettä.

Kysymys 2. Miten tulee toimia, että tunne- ja turvataidot menevät toimintatavoissa eteenpäin?

Ryhmän mukaan avoin asioiden puheeksi ottaminen vie asioita eteenpäin, jolloin vanhemmatkin saadaan mukaan. Aihepiiriin kouluttautuminen auttaa tunne- ja turvataitojen puheeksi ottamisessa. Esimiehet ovat tärkeitä ja silloin kun henkilöstö koulutetaan, pitää olla lupa tehdä työtä. On tärkeää yhteisesti sopia toimintatavoista. Asiakkailla tulee olla tasapuolisuus palvelujen suhteen. Ryhmässä lain koettiin asettavan vaateita, mutta käytännössä ei anneta resursseja toteutukseen. Moniammatillisuutta tahdottiin käsiteltävän näkökulmana, mitä yhteistyö oikeasti on. Lisää koulutusta toivottiin kaikille ammattiryhmille, jotka toimivat lasten kanssa. Ja hyvä olisi, jos tunne- ja turvataitokasvatus saataisiin varhaiskasvatuksen päivähoiton opetussuunnitelmiin ja koulujen opetussuunnitelmiin. Oman tiedon päivittäminen on tärkeää, koska maailma muuttuu. Turvakeskustelutoimintamallin päivitys nähtiin tärkeänä.

TUNNE- JA TURVATAITOJA LAPSILLE -MATERIAALIN PÄIVITYSTYÖSTÄ PALAUTETTA

Palautetta päivitetyn kirjan tuntisuunnitelmiin on kysytty yksittäisiltä ihmisiltä sekä järjestöiltä (SMS; MLL; Väestöliitto, Pesäpuu ry, Pela, Viola, Ensi- ja turvakotien liitto). Oppimateriaalin päivittämistä on pidetty tarpeellisena. Internetin ja älykännyköiden yleistymisen myötä kiusaaminen, häirintä ja väkivalta ovat saaneet uusia muotoja. Yhä nuoremmat lapset voivat netissä altistua mieltä järkyttävillä kuvilla ja videoille. Lapsista seksuaalisesti kiinnostuneet aikuiset toimivat sosiaalisessa mediassa. Paitsi uhkia, myös tietoa ja osaamista lasten kehityksen tukemiseen on tullut lisää. Tärkeiksi koettuja uusia teemoja ovat mm. lasten oikeudet, Lupa kaikenlaisiin tunteisiin, Vaihtuvat tunteet, Kiukku ja sen kesyttäminen, Hyvä olo ja hyvä mieli, Turvallisesti netissä, Nettikaveruus, Minä selviydyn netissä, Turvallinen koti. Syrjäytymisen ja yksinäisyyden ehkäisyä sekä monikulttuurisuuden huomiointia on pidetty tärkeänä. Haasteena on koettu kotien mukaan saaminen.

Kaikki huoltajat eivät palauta lasten mukana tulevia lasten kanssa tehtäviä kotitehtäviä. Perheiden tunne- ja turvataito-osaamiseen tulisi jatkossa kiinnittää huomiota. Lisäksi pienimpien lasten ryhmiin kaikki tehtävät eivät sovi tai niitä joudutaan soveltamaan. Jatkossa olisi tarvetta kehittää alle 5-vuotiaiden lasten ryhmiin tunne- ja turvataitomateriaalia.

HANKKEEN LOPPUPUOLELLA (SYKSY 2014) WEBREPOL-KYSELYN TULOKSIA

Tuta hankkeen arvioinnissa on ollut tärkeää saada selville, miten projekti on palvellut kohderyhmäänsä, saavuttanut tavoitteensa ja onnistunut työskentelyssään. Edellä mainittujen asioiden selville saamiseksi toteutettiin marraskuussa 2014 Webropol-kysely kaikille Tunne- ja turvataidot osaamiseksi hankkeessa mukana olleille. Kyselyssä osallistujat arvioivat Likertin asteikolla tunne- ja turvataitoihin liittyviä väittämiä. Kyselyssä oli mukana myös avoimia kysymyksiä (liite 1).

Kysely lähetettiin 36 henkilölle. Palautusprosentti jäi pieneksi, vain 22 % kohderyhmästä vastasi kyselyyn. Vastajat kuitenkin edustivat hyvin niitä ammattiryhmiä, joita hankkeessa oli ollut mukana: terveys- ja sosiaalialan, koulun ja varhaiskasvatuksen henkilökuntaa sekä poliisi. Koemme, että olemme saaneet kuitenkin osittain suuntaa antavia tuloksia siitä, miten projekti on onnistunut lisäämään hankkeessa mukana olleiden tunne- ja turvataitoja ja sitä kautta edistämään lapsen omia tunne- ja turvataitoja. Alla joitakin keskeisiä tuloksia Webropol-kyselystä.

KYSELYN TULOKSIA

Taulukosta yksi (Likertin asteikolla 1= täysin eri mieltä, 2= osittain eri mieltä, 3= en osaa sanoa, 4= osittain samaa mieltä, 5= täysin samaa mieltä) käy ilmi, että vastaajista suurin osa oli osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että oma tunne- ja turvataito-osaaminen oli lisääntynyt hankkeen aikana. Myös lapsen ja perheen vahvuuksien sekä itsemääräämisoikeuden huomiointi sekä lapsen ja perheen jatkohoitoon ohjaamisen osaaminen olivat lisääntyneet.

TAULUKKO 1. Tunne- ja turvataito-osaamisen lisääntyminen projektissa mukana olevilla	
	1 (täysin eri mieltä) -5 (täysin samaa mieltä) Keskiarvo
Turvataito-osaamiseni on lisääntynyt hankkeen aikana	3,88
Osaan soveltaa tutkittua tietoa turvataidoista omaan työhöni	4,25
Huomioin lapsen vahvuudet	4,5
Huomioin perheen vahvuudet	4,38
Huomioin perheen itsemääräämisoikeuden	4,63
Osaan ohjata lapsen jatkohoitoon	4,75
Osaan ohjata perheen jatkohoitoon	4,63

Kysyttäessä arvioita tunne- ja turvataitoihin liittyvistä valmiuksista (Taulukko 2) (Likertin asteikolla 1= heikko, 2= välttävä, 3= tyydyttävä, 4 = hyvä, 5= erinomainen) vastaajat arvioivat omat valmiutensa hyviksi tai erinomaisiksi.

TAULUKKO 2. Vastaajien arviot tunne- ja turvataitoihin liittyvistä valmiuksistaan	
	1 (heikko) -5 (erinomainen) Keskiarvo
Keskustella lasten kanssa tunne- ja turvataidoista	4,13
Auttaa lapsia suojautumaan uhkaavilta tilanteilta	4,13
Auttaa lapsia pitämään huolta omista rajoistaan	4,25
Lisätä lasten itseluottamusta ja itsetuntemusta	4
Tukea lasten hyviä kaverisuhteita	4
Tunnistaa huolitilanteita	4,25
Ottaa huolitilanteet esille vanhempien kanssa	4,25
Tehdä moniammatillista yhteistyötä huolitilanteissa	4,63

Avoimella kysymyksellä tiedusteltiin, miten vastaajat arvioivat heidän työnsä edistävän tärkeimmäksi katsomiaan lasten oikeuksia. Alla muutamia suoria sitaatteja vastauksista:

"Perheiden kanssa kartoitan lapsen kasvuoloja, sitä miten hänestä huolehditaan ja kuuntelen ja annan tilaa hänenkin mielipiteille (sanallisesti tai muuten ilmaistuille). Jos huomaan puutteita, yritän vaikuttaa asioiden parantamiseksi"

"Pyrin aktiivisesti pitämään asioita esillä vanhempien kanssa työskennellessäni ja käyttämään työmenetelmiä, jotka takaavat lapsen em. oikeuksia"

"Lapsiperheiden kanssa kontaktissa ollessa lapsen näkökulman esille tuominen, vanhemmuuden vahvistaminen, lapsen tarpeiden ja kehitysvaiheiden korostaminen"

"Otan asiat esiin sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden kanssa",

Avoimella kysymyksellä tiedusteltiin myös millaisia toiveita tai kehittämisehdotuksia vastaajilla on turvataito-osaamiseen liittyen? Alla muutamia suoria sitaatteja vastauksista:

"Itselleni tarvitsisin ehkä eniten nyt työparin, jonka kanssa keskustella ja viedä yhdessä asioita käytäntöön."

"Ehkä vanhempien kanssa työskentelyyn voisi keskittyä jossain koulutuksessa vaikka - nyt on puhuttu paljon, miten toimia lapsen kanssa, mutta vanhempien työntekijänä usein tarvitaan myös turvakeskustelun elementtejä itse vanhemman turvaamiseen ja myös siihen, miten aikuinen osallistuu lapsen turvan järjestämiseen."

"Konkreettista materiaalia esim. lasten kanssa käytettäväksi"

"Ainakin JAMKissa meidän pitäisi olla esimerkkinä siitä, että nämä asiat otetaan esiin opiskelijoiden kanssa."

"Toiveeni on, että turvataitokasvatus tulisi osaksi toimintaa jokaiseen yhteisöön, mukaan lukien vapaa-ajan harrastusten toteuttajat."

"Turva-taitojen viemistä eteenpäin ja ottamista niitä osaksi omaa työkalupakkia".

Projektin aikana pilotoitiin Turvaa ja suojaa lapsen elämään moniammatillinen koulutuskokonaisuus (ks. sivu). Taulukosta 3 käy ilmi, että koulutukseen osallistuvat vastaajat kokivat voivansa hyödyntää hyvin tai erinomaisesti koulutuksen antia omassa työssään ja, että aikovat hyödyntää sitä myös tulevaisuudessa. Myös koulutuksessa hankitun osaamisen siirtyminen osaksi työyhteisön käytänteitä koettiin toteutuneen taas toteutuneen tyydyttävästi tai sitä paremmin, samoin myös mahdollisuus jakaa omaa osaamista työyhteisössä.

TAULUKKO 3.Vastaajien arvio koulutuksen tuottaman osaamisen siirtymisestä työelämään	
	1 (heikosti) - 5 (erinomaisesti) Keskiarvo
Hyödynnän koulutuksen antia omassa työssäni	4,6
Koulutuksessa hankittu osaaminen on siirtynyt osaksi työpaikkani käytänteitä	3,6
Olen voinut jakaa osaamistani työyhteisössäni/organisaatiossani	3,8
Aion tulevaisuudessa hyödyntää osaamistani	4,2

Avoimella kysymyksellä tiedusteltiin onko työyksikössä tai omassa toiminnassa tapahtunut muutoksia esimerkiksi lastensuojeluilmoitusten tekemisessä ja millaisia muita muutoksia oli havaittu? Alla muutamia suoria sitaatteja vastauksista:

- ”Käsittääkseni ei muutoksia - lastensuojeluilmoituksia tehdään sekä kirjallisesti että suullisesti, yhteydenpito lastensuojeluun tältä osin vaivatonta.”
”Lastensuojeluilmoituksia tehdään aiempaa enemmän. Turva- ja tunnetaidoista puhutaan enemmän vanhempien kanssa, osana lapsen kasvua ja kehitystä.”
- ”Olemme saaneet asianmukaista tietoa lastensuojeluilmoituksen tekemiseen liittyen, ja saattaa olla, että kynnys ilmoituksen tekoon on hiukan alentunut.”
- ”Joka huolen havaitsee tekee ilmoituksen esim. opettaja. Mukana voin olla turvakeskustelun eteenpäin viemisessä ja ajoitus siinä on tarkentunut.”

Hankkeessa kehitettiin turvakeskustelumalli, jonka avulla ammattilaiset saavat toimintamallin siitä, miten kohdata huolen eri tilanteissa kaltoinkohdeltu lapsi ja hänen huoltajansa sekä miten toimia yhteistyöverkostossa (ks.sivu). Taulukossa 4 käy selville (Likertin asteikolla 1= heikko, 2= välttävä, 3= tyydyttävä, 4 = hyvä, 5= erinomainen), että vastaajien mielestä turvakeskustelumalli on tarkoituksenmukainen ja tukee turvallisuuspainotteista työskentelyä lasten kaltoinkohtelun tilanteissa. Vastaajat myös tulevat ottamaan mallin käyttöön

omassa työssään. Vastaukset toivat esille, että turvakeskustelumalli ei ole kuitenkaan ole niin hyvin tunnettu organisaatiossa, joten turvakeskustelumallin tunnettavuutta pitää lisätä.

TAULUKKO 4. Vastajien arvio turvakeskustelumallin käytettävyydestä	
	1 (heikko) - 5 (erinomainen) Keskiarvo
Hankkeessa kehitetty turvakeskustelumalli on tarkoituksenmukainen	4,25
Malli tukee turvallisuuspainotteista työskentelyä lasten kaltoinkohtelun tilanteissa	4,25
Tulen ottamaan turvakeskustelumallin käyttöön työssäni	4,38
Turvakeskustelumalli on tiedossa organisaatiossani	3,38

Taulukossa 5. voidaan nähdä, miten turvakeskustelun malli on lisännyt vastaajien osaamista tunne- ja turvataitoihin liittyvissä tiedoissa ja taidoissa (Likertin asteikolla 1= heikosti, 2= välttävästi, 3= tyydyttävästi, 4= hyvin, 5= erinomaisesti). Osaaminen oli lisääntynyt hyvin tai erinomaisesti siinä, miten havainnoida huolutilanteita, rohkeudessa ottaa huoli puheeksi, lapsen ja perheen tukeminen entistä nopeammin, sekä yhteistyön helpottuminen vanhempien kanssa. Yhteistyö ammattihenkilöiden ja muun lähiyhteisön kanssa koettiin myös helpottuneen tyydyttävästi tai sitä paremmin.

TAULUKKO 5. Vastajien arvio, miten turvakeskustelumalli lisää omaa osaamista	
	Keskiarvo
Taito havainnoida huolutilanteita	4
Rohkeus ottaa huoli puheeksi	4,25
Auttaa tukemaan lasta aikaisempia tilanteita nopeammin	4,38
Auttaa tukemaan vanhempia aikaisempia tilanteita nopeammin	4,25
Yhteistyö helpottuu vanhempien/hoitajan kanssa	4,25
Yhteistyö helpottuu ammattihenkilöiden kanssa, konsultaatiot	3,88
Yhteistyö helpottuu muiden lähiyhteisön jäsenten kanssa	3,88

Avoimella kysymyksellä kartoitettiin, millaisia toiveita tai kehittämisehdotuksia vastaajilla on turvakeskustelumalliin liittyen. Alla muutamia suoria sitaatteja vastauksista:

”Itsestä varmaan on aloitettava eli otettava malli tietoisemmin käyttöön ja luotettava esimerkin voimaan ja siihen, että kun työntekijät saavat mahdollisesti kokemuksia asiasta voi sitä muutkin itse ruveta käyttämään.”

”Toisten työtä kun on vaikea lähteä muuttamaan ilman, että he ”löytävät” asian. Sitä myös mietin, millaista vertaistukea tässä voisi olla, että ne jotka käyttävät/alkavat käyttää mallia voisivat puhua jonkun kanssa, jakaa kokemuksia jne.”

”Sen lanseeraminen eteenpäin.”

”Koulutusta siitä työntekijöille.”

TUNNE- JA TURVATAITO-OSAAMISEKSI HANKKEEN YDINTIIMIN ARVIOINTIA HANKKEEN TOTEUTUMISESTA

Hankkeen ydintiimissä (projektipäällikkö Sirpa Valkama, asiantuntijat Kaija Lajunen, Riitta Ala-Luhtala) on monipuolista osaamista kuten ammatillinen vuorovaikutus (esim. psykoterapia kohderyhmänä lapset ja aikuiset, psykodraama), pedagoginen osaaminen. Ydintiimillä on monen vuoden kokemusosaamista psykoterapiasta ja seksuaaliterapiasta sekä projekti- että tutkimustyöstä. Ennaltaehkäisevä näkökulma ja voimavarakeskeinen lähestymistapa ovat keskeisiä lähestymistapoja ydintiimin ammatillisessa työskentelyssä, mikä on vastannut hyvin myös hankkeen lähtökohtaperiaatteita muun muassa vahvistaa lasta suojaavia tekijöitä.

Ydintiimi arvioi yhteistyön rakentuneen tavoitteiden mukaiseksi keskeisten yhteistyökumppaneiden kanssa esimerkiksi Onerva Mäen koulussa asiantuntijat loivat erityislapsille tunne- ja turvataitomateriaalia ja heidän kauttaan materiaali leviää myös muihin Suomen erityiskouluihin. Hankkeen ohjausryhmä on antanut arvokkaita vinkkejä ja vienyt aihepiiriä eteenpäin omissa ammatillisissa sektoreissaan ja yhteistyöverkostoissaan kuten lapsiasianvaltuutetun toimiston asiantuntijat ja varhaiskasvatuksen edustaja. Yliopiston yhteistyökumppaneiden kanssa yhteistyö on rakentunut opetussuunnitelmatyöhön, ydintiimi arvioi tämän vastanneen haasteeseen kehittää tunne- ja turvataito-opetusta jo koulutusvaiheessa henkilöille, jotka tulevat työskentelemään lasten kanssa. Esimerkkinä JAMKin ja Jyväskylän yliopiston varhaiskasvatuksen ja alkuopetuksen suunnitelmat (neljä tuntia ja viisi op) toteuttaa opetusta jo koulutautumisen aikana. Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset ovat kehittäneet ja toteuttaneet uusia työkaluja ennaltaehkäisevään tunne- ja turvataitoihin. Kom-

mentteja turvakeskusteluun on tuonut Kuopion yliopistollisen sairaalan lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikkö ja Jyväskylän poliisi. Ydintiimi arvioi kootussa verkostossa yhteistyön olleen aktiivista ja innostunutta. Kansallinen yhteistyö on toteutunut Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kanssa yhteisin voimin järjestettyinä verkostofoorumeina (2012, 2013, 2014). Eri alojen asiantuntijat ja asiantuntijajärjestöjen henkilöt ovat osallistuneet materiaalin tuottamiseen tai kommentointiin esimerkiksi Pelastakaa Lapset ry, Suomen Mielenterveysseura, Väestöliitto. THL on jatkamassa aihealueen kansallisia verkostofoorumeita. Hankkeen tuloksia on pyritty juurruttamaan eri yhteistyöverkoston toiminnan kautta. Esimerkkinä Tunne- ja turvataidot ovat tulossa loppuvuonna valmistuvaan Jyväskylän kaupungin lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmaan. Keski-Suomen sosiaali-alan osaamiskeskuksen (Koske) sivuilla oleviin SERI-ohjeisiin lisätään tunnetaitojen harjoittelu ja turvakeskustelu tilanteessa, jossa on epäilyä tai huolta lapsen rajojen rikkoutumisesta.

Tunne- ja turvataito kouluttajakoulutusta tarvitaan edelleen ja koulutusta tulee kehittää ydintiimin mielestä. Yhteistyötä muiden ammattikorkeakoulujen kanssa ei juurikaan tapahtunut hankkeen aikana. Aikaresurssit koettiin liian vähäiseksi tämän yhteistyön rakentamiseen. Kansainvälinen yhteistyö jäi myös ohueksi, tunne- ja turvataitoja esiteltiin kansainvälisissä konferensseissa, mutta käytännön yhteistyötä ei rakennettu, hankkeella ei myöskään ollut tavoitteita tähän suuntaan. Alustavia suunnitelmia on tehty Nordplus-yhteistyöhön osallistuvien (Norja, Ruotsi, Ahvenanmaa, Tanska, Viro ja Latvia) maiden edustajien kanssa yhteispohjoismaisesta tunne- ja turvataitoihin liittyvästä koulutuskokonaisuudesta. Myös Jyväskylän Ammatillisen opettajakorkeakoulun kanssa on alustavia suunnitelmia hakea Opetusministeriön määrärahaa opettajille pidettävästä Tunne ja turvataitoihin liittyvästä koulutuskokonaisuudesta.

LÄHTEET

Green, J. & Tones, K. 2010. Health promotion: Planning and strategies. 2nd edition. London: Sage

Lajunen, K. 2010. Turvataitokasvatus Suomessa – turvataitokasvatusmateriaalin toimivuus, sen päivittämistarpeet ja jatkosuunnitelma turvataitokasvatuksen kehittämiseksi ja levittämiseksi. Julkaisematon artikkeli. THL

Räsänen J. 2010. Terveyden edistämisen suunnittelua ja arviointia: Precede-Proceed-malli. Teoksessa Pietilä A-M. toim. 2010. Terveyden edistäminen, teorioista toimitaan. Helsinki: WSOYpro.

9 TUNNE- JA TURVATAITO MEDIASSA JA KANSAINVÄLISILLÄ VESILLÄ

Riitta Ala-Luhtala & Sirpa Valkama

Tunne- ja turvataitohanke on ollut esillä vuosien 2012–2014 aikana erilaisissa kongresseissa ja ammatti- sekä sanomalehdissä. Artikkelimme “A Human Rights-Based Emotional and Safety Skills Program for Children in Finland” hyväksyttiin 2015 julkaistavaan The International Journal of Children’s Rights.

Esimerkkejä alla kirjoituksista sekä artikkeleista:

Keskisuomalainen julkaisi kolme artikkelia tunne ja turvataidoista vuosien 2013–2014 aikana.

Opettaja ammattilehteen ja Jyväskylän kaupunkilehteen haastateltiin projektin yöntekijöitä, samoin radion Yle puheohjelmaan, Perheterapeutti -ja Terveystoimittaja lehdissä julkaistiin myös artikkeli tunne- ja turvataidoista 2014. Folkhälsan sanomalehdessä käsiteltiin myös aihetta otsakkeella Försvunna barn lever farligt.

Konferenssit ja muut tilaisuudet, joissa Tunne ja turvataidot osaamiseksi hanketta on esitelty:

Pohjoismaisen seksologisen yhdistyksen (NACS) konferenssissa syksyllä 2012 Helsingissä oli Tunne- ja turvataidot osaamiseksi -hankkeesta posteriesitys. Tanskassa NACS konferenssissa vuonna 2013 pidettiin suullinen esitys Turvaa ja suojaa lapsen elämään moniammatillisesta koulutusohjelmasta. Keväällä 2014 oli Terveystoimittajapäivillä suullinen esitys Tunne- ja turvataidot osaamiseksi -hankkeesta JAMKissa pidettiin Kazakstanilaisille ammattihenkilöille tunne ja turvataitoihin liittyvä luentotilaisuus keväällä 2013 Vuonna 2014 Malmössä pidettiin NACS konferenssissa posteriesitys Turvakeskustelun toimintamallista. Myös Turussa pohjoismaisessa perheterapiakongressissa 2014 esiteltiin turvakeskustelun toimintamallia. Lokakuussa 2014 pidettiin Nordplus yhteistyön puitteissa Jyväskylän ammattikorkeakoulussa esitys Turvaa lapsen elämään koulutusohjelmasta. Lokakuussa 2014 oli hoitotyön 60-vuotis juhlaluento aiheena Tunne- ja turvataidot – moniammatillista yhteistyötä. Marraskuussa 2014 pidettiin toiminnallinen ja kokemuksellinen koulutustilaisuus tunne- ja turvataitoihin liittyen Tšekkoslovakialaisille opiskelijoille.

10 SUMMARY

Ilsa Lottes, Sirpa Valkama & Riitta Ala-luhtala

THE HUMAN RIGHTS-BASED EMOTIONAL AND SAFETY SKILLS PROJECT COORDINATED BY THE JYVÄSKYLÄ UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

According to a 2013 report of the World Health Organization Regional Office of Europe, child abuse is both a violation of human rights and a major public health problem. This report stated that multidimensional public health rights-based programs need to be enacted to reduce this health risk to children. Child maltreatment is a substantial contributor to child mortality and morbidity, has long-term harmful effects on mental and physical health, and places economic burdens on society. Studies in Finland have also shown that there is a need to educate children about how to protect themselves from various forms of abuse.

In response to the need to reduce the incidence and prevalence of child maltreatment in Finland, health professionals at the Jyväskylä University of Applied Sciences (JAMK) coordinated the Human Rights-Based Emotional and Safety Skills Project from 2012 to 2014. One of the strengths of JAMK has been its efforts to collaborate and cooperate with multiple institutions and organizations. For this project experts and representatives were sought from the University of Jyväskylä, the Social and Health Services of the city of Jyväskylä, the Finnish National Institute of Health and Welfare, the Onerva Mäki Special School for children, and human rights experts in Finland and abroad. Participants in the project received education on human rights, active learning teaching methods for children, training on how to prevent, recognize and help child victims of various types of maltreatment. The goal of JAMK coordinators was to utilize and apply the knowledge of multiple disciplines both within and outside of JAMK to the emotional and safety skills project. The project was funded by the Ministry of Social Affairs.

One major accomplishment of the project was the development of a continuing education course at JAMK for educators of young children, day care workers, and health and social work professionals who work with families and children. The second major accomplishment was the publication of several pamphlets on child maltreatment for professionals who work with children and for parents. A third accomplishment was the application of active learning methods with young children at the Onerva Mäki school to teach them safety and emotional skills.

The major goals of the continuing education course offered in 2012–2013 were to educate professionals on how to help children learn and apply emotional and safety skills. The content was comprehensive in attempting to help children protect themselves from bullying, violence, seduction, harassment, and sexual abuse as well as to enable children to improve their emotional and coping skills in difficult situations throughout their development. This education integrated the protection, provision and participation characteristics of human rights with active learning methods. Other human rights-based principles that were applied included empowerment processes, non-discrimination, and inclusiveness. According to child psychologists and human rights principles, children need to be informed of their rights, and to be offered opportunities to develop positive self-esteem and a sense of control. The rights focus includes helping children feel respected, loved, and empowered to protect themselves from unwanted touching and other abuse.

Professionals in the course identified likely problems they will or have encountered in their work and developed models and skills on how to deal with them. These student professionals evaluated the course positively (a 4.43 out of the best possible rating of 5.00 on a five point scale) and plans are to continue offering the course. A more complete description of this course which includes numerous references on human rights teaching methods is available in an article to be published in the *International Journal of Children's Rights* in early 2015.

The second major accomplishment of this project was the production of valuable information for use on the Internet or in pamphlets and books related to child maltreatment for the use of parents, children, educators, and health and social work professionals. Major themes throughout the information involve empowering and preventive techniques with a major goal to reduce traumatization by establishing safety nets. One important book entitled *Emotional and Safety Skills of Children* is in the process of being revised and updated with new material on theory and practice that includes advice for parents and those who help victims of many kinds of abuse. One major topic here is how to discuss safety and security skills and prevention with children and their parents. This book will be widely distributed in Finland to educators, health professionals and social workers.

The references at the end of the Finnish description of this project include many that focus on innovative active learning methods of teaching emotional and safety skills. One involves a stuffed play dog that is used as a puppet to talk to children about sensitive issues. Such active teaching methods were used along with other safety skill tasks and practiced with the help of the

Internet in the Onerva Mäki School. These methods could be adapted for use in a variety of childhood education settings, family therapy and clinic work as well as by school nurses and occupational therapists. Some of the topics children are taught include how to feel important and know themselves, how to deal with anger management, bullying and not bullying, how to be a good friend, how to protect themselves and ask for help.

Among the essential components of rights-based programs are that their goals should be precisely determined and stated, indicators of goals need to be identified, and evaluation by both program administrators and participants should be comprehensive. The Precede-Proceed Model is consistent with rights-based approaches and was applied to the Human Rights-Based Emotional and Safety Skills Project. This is multidimensional participatory model for creating successful community health promotion and other public health interventions. This model provides a detailed structure for assessing health needs and for designing, implementing, and evaluating health programs. This model has four planning phases, one implementation phase, and three evaluation phases that include ongoing reflection and monitoring.

Overall, this three year project has been well-received and positively evaluated by its many participants. We hope that some of the project's components can be adapted by others who are trying to develop their own emotional and safety skills programs for children.

Kuva: Sanna Ojanen

KIRJOITTAJAT

KIRJOITTAJAT

Riitta Ala-Luhtala

TtM, lehtori, kliininen seksologi (NACS), psykoterapeutti
Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Minna Andell

KM, luokanopettaja, erityisopettaja
Mikaelin koulu, Turun kaupunki

Marja-Leena Laakso

Pst, professori, Kasvatustieteiden tiedekunnan Dekaan
Jyväskylän yliopisto

Pirjo Lahtinen

Koulukuraattori, psyko- ja perheterapeutti
Onerva Mäen koulu, Haukkarannan toimipiste, Jyväskylä

Kaija Lajunen

PsL, psykoterapian erikoispsykologi, perheterapeutti (VET), asiantuntija
Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Ilsa Lottes

Emeritus Professor of Sociology,
University of Maryland, Baltimore County

Sirpa Valkama

TtL, lehtori, työnohjaaja, seksuaaliterapeutti (NACS),
toiminallisen ryhmätyönohjaaja (TRO)
Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Tuija Valkonen

Perheterapeutti, sosiaalityöntekijä
Äänekosken perheneuvola

Mirja Ylenius-Lehtonen

LTO, Lastentarhanopettaja, erityisluokanopettaja
Luolavuoren koulu, Turun kaupunki

LIITE 1. Hyödyllisiä tunne- ja turvataitoihin liittyviä linkkejä

- <http://www.exithanke.fi/> Exit-hanke tarjoaa matalan kynnyksen apua ja tukea nuorille, jotka ovat ajautuneet seksuaalisen hyväksikäytön tai vastikkeellisen seksin piiriin.
- http://www.stm.fi/vireilla/kehittamisohjelmat_ja_hankkeet/kaste
Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma
- http://www.underwearrule.org/source/book_en.pdf
Kiko and the Hand – The Undewear Rule
- http://www.coe.int/t/dg3/children/1in5/default_en.asp
ONE in FIVE - The Council of Europe Campaign to stop sexual violence against children
- <http://honkalampisaatio.luovanet.fi/senso>
SENSO-projektissa pureudutaan vammaisten henkilöiden seksuaalikasvatukseen ja turvataitoihin.
- www.ksaarre.fi Nettisivut tulossa! Läheisväkivallan ehkäisyn osaamiskeskus –hanke
- <http://www.emmaelias.fi/> RAY:n Emma & Elias -avustusohjelma (2012–2017) kokoaa yhteen järjestöjen projekteja, joilla edistetään lasten ja heidän perheidensä terveyttä ja sosiaalista hyvinvointia.
- <http://www.oiva-ilona.fi/> Oiva ja Ilona –hanke, sukupuolisensitiivistä tyttö- ja poikatyötä Jyväskylässä
- <http://www.setlementti.fi/tyttotyopoikatyo/aino-ilmari-hanke-helsinki/>
Kalliolan Nuoret ry:n Aino & Ilmari-hanke (2011-2013) tekee työtä matalan kynnyksen menetelmin seksuaalisen väkivallan tunnistamiseksi, puheeksiottamiseksi ja sitä kokeneiden nuorten auttamiseksi.
- <http://www.tyttojentalo.fi> Sukupuolisensitiivisen tyttötöyön keskus. <http://www.kylmalevy.fi/> (ks. kohta ”Muu materiaali”)

- <http://www.poikientalo.fi/> Poikien Talon palveluiden avulla pyritään tukemaan poikien psykososiaalista kasvua ja kokonaisvaltaisen sukupuoli-identiteetin kehittymistä.
- <http://ehja.sexpo.fi/> RAY:n tukema Sexpo-säätiön hanke, jonka tavoitteena on vähentää poikien ei-lääketieteellisiä ympärileikkauksia valistuksen keinoin. Hanke tiedottaa ympärileikkausten riskeistä, haitoista ja eettisistä ongelmista. Katso myös <http://www.sexpo.fi/nuorille/linkit/>
- <http://www.pesapuu.fi/> Pesäpuu ry on valtakunnallinen lastensuojelun erityisosaamisen keskus, jolla on toimistot Jyväskylässä ja Helsingissä. <http://verkkokauppa.pesapuu.fi/>
- <http://www.pelastakaalapset.fi/> Pelastakaa Lapset ry kansalaisjärjestö, joka edistää lapsen oikeuksien toteutumista Suomessa ja maailmalla. Katso myös Toiminta-valikosta Mediakasvatus ja Lasten suojele digitaalisessa mediassa.
- <http://www.plan.fi/> Plan Suomi on kehitysyhteistyöjärjestö, joka parantaa kehitysmaiden lasten elämänlaatua pysyvästi. Työn perustana on usko lapsiin. Tavoitteena on lapsen oikeuksien toteutuminen sekä Suomessa että maailmalla.
- <http://publications.theseus.fi/handle/10024/47397>
Opinnäytetyö: TUNNE- JA TURVATAITO – OPAS : Seksuaalisen kaltoinkohtelun ennaltaehkäisy, Huhtala, Hanna, JAMK 2012
- <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/b953f441-755e-4daa-a3c8-6994b16fb718>
Turvataitoja nuorille. Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ehkäisyyn. Jussi Aaltonen. Opas 21, THL 2012.
- www.espoo.fi/download/noname/.../11264
Espoon nuorisotoimen Seksuaalikasvatusmalli. Ladattava pdf-tiedosto.

<http://www.edu.fi/kosketus>

– Kuinka opettaa seksuaaliterveydestä ja ihmissuhteista koulussa – oppimateriaali

<http://www.kansallisteatteri.fi/esitykset/sugar-daddy/>

Sugar Daddy on kiertävä teatteriesitys, joka käsittelee nuoriin kohdistuvaa seksuaalista kaltoinkohtelua. <http://sdprojekti.blogspot.fi/>

<http://www.vaestoliitto.fi/nuoret/>

Väestöliiton nuorten nettisivujen tehtävänä on toimia alle 20-vuotiaiden nuorten tukena seksuaaliterveyteen liittyvissä asioissa.

<http://www.hivtukikeskus.fi/materiaalit/nuoret/>

mm. Seksuaaliterveyden työkalupakki 2011 – kirja

http://www.mll.fi/nuortennetti/mina_ja_media/

MLL Nuortennetissä tietoa mm. nuoren oikeuksista nettissä, nettikiusaamisesta ja seksuaalisesta häirinnästä netissä.

<http://www.mediakasvatus.fi/>

Oppimateriaalia, tietoa, ajankohtaisia asioita ym.

<http://www.tietoturvakoulu.fi/>

Katso esim. valikot Vanhemmille ja Materiaalit. Seuraava tietoturvapäivä on 5.2.2013.

http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/index_en.htm

Euroopan komission Safer Internet Programme: Empowering and Protecting Children Online

<http://www.pelastakaalapset.fi/toiminta/lasten-suojelu-digitaalisessa-me/kyselyt-ja-aineistot/>

Tietoa lasten kokemasta seksuaalisesta häirinnästä internetissä.

<http://www.pelastakaalapset.fi/toiminta/lasten-suojelu-digitaalisessa-me/nettivilje/>
Nettivilje-sivulla voi ilmoittaa laittomasta aineistosta internetissä.

<http://www.pelastakaalapset.fi/hiiripiiri/>
Maksuton mediataitojen oppimateriaali esikouluikäisille ja sitä vanhemmille.

<http://www.inhope.org/gns/home.aspx>
International Association of Internet Hotlines: "Saying NO to illegal content on the internet"

<http://www.saferinternetday.org>
Tietoturvapäivästä EU:n tasolla. Suomen sivut: <http://www.saferinternetday.org/web/finland/home>

<http://www.lapsiasia.fi/etusivu>
Lapsiasiavaltuutetun sivut

JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULUN Julkaisuja

MYynti JA JAKELU
Jyväskylän ammattikorkeakoulun kirjasto
PL 207, 40101 Jyväskylä
Rajakatu 35, 40200 Jyväskylä
Puh. 040 865 0801
Sähköposti: julkaisut@jamk.fi
www.jamk.fi/julkaisut

VERKKOKAUPPA
www.tahtijulkaisut.net

jamk.fi

jamk.fi

JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULU

PL 207, 40101 Jyväskylä

Rajakatu 35, 40200 Jyväskylä

Puh. 020 743 8100

Faksi (014) 449 9700

www.jamk.fi

AMMATILLINEN OPETTAJAKORKEAKOULU

HYVINVOINTIYKSIKKÖ

LIIKETOIMINTAYKSIKKÖ

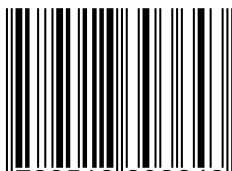
TEKNOLOGIAYKSIKKÖ

Jyväskylän ammattikorkeakoulu on toteuttanut ja koordinoitunut Tunne- ja turvataidot osaamiseksi (TuTa) hanketta vuosina 2012–2014. Hankkeen lähtökohtina olivat lapsen oikeudet sekä ennaltaehkäisevä, lapsen hyvinvointia edistävä kehittämistyö. Hanketta toteutettiin yhteistyössä Jyväskylän ammattikorkeakoulun, Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden, Jyväskylän Yliopiston, Onerva Mäen koulun ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa. Hankkeessa oli lisäksi mukana muita aihepiirin ammattilaisia. Sosiaali- ja terveysministeriö rahoitti hankkeen, jonka tavoitteena oli kehittää työmenetelmiä ja osaamista ennaltaehkäisemään lapsen kaltoinkohtelua ja traumatisoitumista.

Julkaisussa käsitellään tunne- ja turvataitoaiheita ihmisoikeuksien, erityisesti lasten oikeuksien näkökulmasta. Julkaisussa on tutkimustietoa lapsiin kohdistuneesta kaltoinkohtelusta, lapsen kuulemisesta ja lapsen osallistamisesta, tunne- ja turvataitokasvatuksesta, turvakeskustelusta sekä tunne- ja turvataitokoulutuksesta ammattihenkilöille.

ISBN 978-951-830-364-3

9 789518 303643 >